

David Berga Molina

De girallengües a fidelingües:

**Processos individuals d'empoderament i assertivitat lingüística en el context
de la llengua catalana.**

TREBALL FI DE MÀSTER

Tutora: **Montserrat Soronellas Masdeu**

Màster Oficial en Antropologia Urbana, Migracions i Intervenció Social

Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Tarragona

Setembre, 2022

Resum:

Aquest projecte de recerca aborda, de forma multidisciplinària, un aspecte específic dels usos lingüístics de la comunitat catalanoparlant: el d'aquell sector de la població que, contravenint la norma de convergència a la llengua dominant, decideix canviar d'hàbit lingüístic i passar a mantenir-se en català en la majoria d'interaccions socials, independentment de la llengua de l'interlocutor. L'objectiu de l'estudi és entendre les raons d'aquest procés de canvi, descriure'n les característiques i detectar els efectes que aquest nou posicionament produeix en els mateixos subjectes com en el seu àmbit immediat. L'anàlisi s'ha realitzat a partir de dades qualitatives obtingudes en una sèrie d'entrevistes semiestructurades a una selecció de sis informants amb perfils diversos escollits d'entre una trentena de voluntaris que van respondre a un qüestionari.

Paraules clau: assertivitat lingüística, empoderament lingüístic, diglòssia, fidingüe, girallengua, norma de convergència a la llengua dominant, minorització

Resumen:

Este proyecto de investigación aborda, de forma multidisciplinaria, un aspecto específico de los usos lingüísticos de la comunidad catalanohablante: el de aquel sector de la población que, contraviniendo la norma de convergencia a la lengua dominante, decide cambiar de hábito lingüístico y pasar a mantenerse en catalán en la mayoría de interacciones sociales, independientemente de la lengua del interlocutor. El objetivo del estudio es entender las razones de este proceso de cambio, describir las características y detectar los efectos que este nuevo posicionamiento produce, tanto en los mismos sujetos como en su ámbito social inmediato. El análisis se ha realizado a partir de datos cualitativos obtenidos en una serie de entrevistas semiestructuradas a una selección de seis informante, con perfiles diversos, escogidos de entre unos treinta voluntarios que respondieron a un cuestionario.

Palabras clave: asertividad lingüística, empoderamiento lingüístico, diglosia, fidelingüe, girallengua, norma de convergencia a la lengua dominante, minorización

Abstract:

This research project addresses, in a multidisciplinary way, a specific aspect of the linguistic uses of the Catalan-speaking community: that of that section of the population which, in contravention of the rule of convergence to the dominant language, decides to change its language habit and move to remain in Catalan in most social interactions, regardless of the language of the speaker. The purpose of the study is to understand the reasons for this change process, to describe its characteristics, and to detect the effects that this new positioning produces on the same subjects as in their social context. The analysis has been performed from qualitative data obtained in a series of semi-structured interviews to a selection of six informants with multiple profiles chosen from about thirty volunteers who responded to a questionnaire.

Keywords: linguistic assertiveness, linguistic empowerment, diglossia, fidelingüe, girallengua, convergence rule to the dominant language, minoritization

AGRAÏMENTS:

A Montse Soronellas, per les tutories carregades d'amor i paciència.

A Guillem Belmar, per la inspiració i els consells.

A Neus Umbert, per sostenir-me, en tots els sentits, durant el procés.

Als informants, pel seu temps i entusiasme.

A Ferran Suay, pels coneixements i la disposició.

-¿Cómo se llama Vd.?

-Antoni Gaudí.

-¿Qué edad tiene Vd.?

-71 anys.

-¿Qué profesión?

-Arquitecte.

(Barcelona, 11 de setembre de 1924)

ÍNDEX

1. Introducció	6
2. Marc teòric	6
2.1 La subordinació cultural i lingüística	8
2.2 Resistència lingüística	13
2.3 Sobre la identitat	21
3. Metodologia	24
3.1. Objectius i preguntes d'investigació	24
3.1.1 Objectiu general	25
3.1.2 Objectius específics	25
3.1.3 Preguntes d'investigació	25
3.2 Procés de selecció dels informants	25
3.3 Protagonistes	30
3.4. Tècniques utilitzades	34
3.5. Treball de camp	35
3.6. Limitacions i dificultats	36
4. Esdevenir fidel·lingüe: motivacions, procés i conseqüències	37
4.1 El moment vital del canvi. Motius/factors.	37
Transmissió familiar/conjugal	37
Conviccions polítiques/consciència nacional	39
Saturació de la convergència al castellà	42
Dolor de llengua	44
Aproximació intel·lectual/acadèmica	46
4.2 Canvi parcial o total? Progressiu o sobtat?	47
4.3 Conseqüències/repercussions del canvi	49
5. Conclusions	60
Cap a una proposta d'intervenció	62
6. Referències bibliogràfiques	63
7. Annex	69

1. Introducció

Amb el present estudi em proposo fer un acostament a un fenomen força inusual que es dona en alguns contextos de minorització lingüística. Em refereixo als processos d'empoderament que menen a l'anomenada *assertivitat lingüística*, una pràctica que ve a contravenir el que en sociolingüística s'anomena *norma de convergència a la llengua dominant* (Boix, 1993: 95). La norma de convergència implica l'abandó de la llengua minoritzada en el moment en què s'interactua amb parlants de la llengua dominant.

Aquest fenomen consisteix, doncs, en la pràctica individual de mantenir-se de forma assertiva (reconèixer i exercir els propis drets de forma ferma bo i respectant els drets dels altres) en l'ús de la llengua minoritzada independentment de la tria lingüística de l'interlocutor. Això acaba materialitzant-se sovint en converses que esdevenen bilingües plenament funcionals. En cas de la llengua catalana (àmbit d'aquesta recerca) estem parlant, doncs, i en concret, de l'actitud de mantenir-se en català en les converses, malgrat saber o interpretar que l'altre és una persona castellanoparlant.

Molts són els estudis acadèmics que descriuen el fenomen i les causes de la minorització i de la convergència a la llengua dominant, però ben poca cosa trobem respecte d'aquest petit, però molt significatiu, segment de gent que decideix fer un acte individual de resistència a la inèrcia social en els usos lingüístics. Aquest treball mira d'omplir aquest buit dins la literatura acadèmica amb l'exposició i anàlisi de sis entrevistes a sengles persones assertives lingüísticament parlant. L'objectiu de l'estudi és entendre les raons d'aquest procés de canvi, descriure'n les característiques i detectar els efectes que aquest nou posicionament produeix en els mateixos subjectes com en el seu àmbit immediat

2. Marc teòric

Abans d'entrar de ple en delimitar l'àmbit teòric a partir del qual analitzaré les dades resultants, voldria fer un aclariment previ, que fa referència específica a l'origen i significat dels mots *girallengua* i *fidelingüe*.

Durant el procés de recerca teòric vaig trobar a faltar adjectius que definissin de forma concisa els dos posicionaments individuals que trobem en aquestes situacions, de manera que he disposat proposar un binomi que comprèn dos neologismes, a saber:

Fidelingüe- Parlant d'una llengua minoritzada que la manté tothora en el seu ús social.

Girallengua- Parlant d'una llengua minoritzada que convergeix a la llengua dominant en funció de la situació comunicativa.

Malgrat ser jo qui presenta aquests neologismes com eines conceptuals per primer cop en un context acadèmic, he d'esmentar que l'autoria i definició pertany, en gran part, a dos lingüistes del meu entorn. La paraula *girallengua* (adjectivació de l'expressió popular *girar la llengua*, que vol dir canviar de llengua) apareix en el "Decàleg Irreverent per a la defensa del català" de l'escriptor Gerard Furest (2021: 137). El cas de *fidelingüe* (adjectivació de l'expressió *fidelitat lingüística*) és una proposta feta pel filòleg Josep Manel Fondevila el 2022 en una comunicació personal.

Aquesta recerca posa, doncs, el focus en el procés de transformació de les persones que passen de ser *girallengües* a ser *fidelingües*, tot mirant d'esbrinar quan i de quina manera es produeix aquest empoderament i quines són les experiències i derivades que comporten, tant a escala individual com comunitària. En aquest darrer sentit, també es tracta de veure fins a quin punt aquest posicionament vital els converteix en agents efectius de revitalització lingüística.

Per a referir-me a aquest capteniment sociolingüístic, usaré també molt sovint l'expressió *assertivitat lingüística* per ser la que més fortuna ha fet, sobretot arran del seu ús per Ferran Suay i Gemma Sanginés (2012; 2019) o Guillem Belmar (2020; 2020b; 2021) però puntualment faré també ús d'altres expressions equivalents, com ara *empoderament lingüístic* o *fidelitat lingüística* (Vila, 2007) (Gifreu, 1990) que hi apareixen com a sinònims en la literatura acadèmica.

Fets aquests primers aclariments conceptuals, passo a definir el marc teòric pròpiament dit. Aquest treball situa la qüestió de l'assertivitat i l'empoderament lingüístics en un context social i polític de pluralitat cultural, lingüística i política com és el cas de Catalunya. Tanmateix, aquesta pluralitat no posa tots els agents

(individuals i col·lectius) en un mateix pla d'igualtat. Precisament el fet que parlem en termes d'assertivitat ja implica, necessàriament relacions desiguals de poder: és a dir, estem parlant de dialèctiques entre hegemonies i subordinacions. És a partir d'aquestes tensions que em proposo aclarir una sèrie de conceptes que ajuden a situar-nos en aquestes dinàmiques socioculturals, especialment les seves derivades en l'àmbit lingüístic. He dividit l'apropament teòric al tema d'estudi en tres grans blocs: La subordinació cultural i lingüística, Resistència lingüística i Identitat.

2.1 La subordinació cultural i lingüística

No hi ha encontre entre cultures que no produeixi afectacions de diversa naturalesa, tant positives com negatives. Encara que només sigui la introducció de la percepció de l'alteritat mateixa. En aquest apartat em referiré a algunes de les problemàtiques que ens ajudaran a entendre, des de perspectives individuals i col·lectives, alguns dels espais de tensió percebuts en aquests encontres dels grups lingüístics que estan en posició de subordinació i que ens ajudaran a entendre les narratives de resistència sorgides en el treball de camp.

És justament en aquest sentit que voldria, en primer lloc, acotar un tema bàsic com és el de l'aculturació. L'aculturació és un concepte desenvolupat específicament dins l'àmbit de l'antropologia, i en la seva versió clàssica es defineix com “tots aquells fenòmens que resulten quan grups d'individus que tenen diferents cultures entren en un contacte directe continuat i que infringeix canvis dins els patrons culturals originals d'un o d'ambdós grups” (Redfield et al, 1936:149). Tanmateix, Barañano *et al* (2007:5) en fan una definició més ampla i menys asèptica on hi afegeixen que no podem obviar que sovint aquest fenòmens s'emmarquen dins contextos de correlacions desiguals de poder, i, per tant, dinàmiques de dominació cultural i política, com ara l'assimilació, amb consegüents pèrdues socials i culturals i la submissió a les cultures hegemòniques per part dels individus i grups subalterns: “(...) es evidente que en la mayoría de los casos son las culturas dominadas las que pierden sus características, asumiendo las más rentables *pautas de cultura* de los dominadores” (ibid). Aquesta dominació, a més, a partir de cert

moment troba complicitats dins els mateixos grups subalterns, com expressa l'aproximació al concepte d'hegemonia cultural feta per Gramsci (1971), Sigui com sigui, a escala col·lectiva, l'aculturació implica canvis en les estructures socials, en les institucions i en les pràctiques culturals, mentre que en l'àmbit individual implica canvis en el repertori del comportament (Berry, 2005). Aquest procés afecta, doncs, entre d'altres, a les actituds, valors, comportaments, també a la llengua i el sentit d'identitat cultural. Des del punt de vista acadèmic és analitzat almenys des de dues posicions distintes: una que entén el procés com un contínuum lineal progressiu d'immersió d'una cultura dins una cultura aliena, i una altra que implicaria l'acceptació/conformitat de la cultura dominant, mentre es manté la cultura original (Cabassa, 2003). Com comentàvem anteriorment, el fenomen de l'aculturació pot ser llegida des d'una perspectiva col·lectiva i també com individual, és a dir, afecta la cultura del grup i la psicologia de l'individu en forma d'estrès. En el cas individual, la intensitat de l'experiència és subjecte a moltes variacions tant pel que fa a la vivència com pel que fa a les estratègies d'adaptació (ibíd). En la mateixa línia, Berry (2005) sosté que davant el conflicte que suposa l'aculturació, les respostes individuals ocupen un espectre molt gran de reaccions, de manera que es desenvolupen típicament, almenys, quatre estratègies diferents, a saber: integració, assimilació, separació i marginació. És precisament en funció de l'estratègia triada, que, en l'àmbit individual, es patirà més o menys estrès: aquells individus que optin per una estratègia d'integració, patiran menys estrès i gaudiran d'una millor adaptació que aquells que se situïn en la marginació. Aquells que optin per l'assimilació o la separació originaran nivells intermedis d'estrès i d'adaptabilitat. Parafrasejant la definició d'aculturació de Redfield, Bourhis (2001) defineix l'aculturació lingüística com el resultat del contacte continuat entre diferents grups etnolingüístics i que genera quatre models, a saber:

- Model multilingüe: on es valoren tant les llengües pròpies com les majoritàries adoptades
- Model d'assimilació: els grups minoritaris abandonen les seves llengües en favor de les majoritàries.
- Model de separació: s'hi prioritza la llengua minoritària
- Model de marginalització: no hi ha preferències, per manca d'interès o per rebuig conscient.

Podem comprovar que aquests models de Bourhis és gairebé calcat de l'esmentat anteriorment per Berry (2005) amb relació a les estratègies típiques per afrontar l'aculturació genèrica, amb la qual cosa entenem que hi ha una translació directa d'un autor cap a l'altre. Sigui com sigui, des d'aquesta recerca entenc que l'anomenat "model de separació" de Bourhis mostra precisament en aquesta denominació un cert biaix negatiu, que es correspondria amb el seu posicionament polític en contra de la discriminació positiva cap al francès en el sistema quebequès, que precisament inspira el model d'immersió lingüística del sistema educatiu a Catalunya.

A partir de la definició d'aculturació, del xoc de l'encontre i les seves conseqüències des d'una perspectiva ampla, cal ara posar la lupa en el següent grau en l'aprofundiment d'aquest procés, que ara ja sí, s'explica en termes de poder més explícit. Em referixo a la minorització. Al nivell més bàsic, entenem la minorització com el procés de transformar alguna cosa en menor o inferior (Armstrong, 2019). Sociològicament parlant, la minorització implica la subordinació -pel que fa a l'estatus o el prestigi-, d'una persona o un grup a un grup dominant o als seus membres. El procés de minorització es pot produir com a resultat de la percepció de superioritat per part de la institució o grup dominant, que acaba imposant el seu sistema a altres grups (Laurie i Khan, 2017). Pel que fa al nostre treball, faré ús de la seva aplicació en l'àmbit de la sociolingüística, i entendrem *llengua minoritzada* aquella que *pateix una restricció dels seus àmbits i funcions d'ús en un territori determinat, de tal manera que no serveix o no és necessària per a la major part d'ocasions o àmbits en què cal usar la comunicació verbal*¹. Aquesta problemàtica obeeix a raons històriques i polítiques, i com bé especifica la definició de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, *llengua minoritzada és, efectivament, aquella que ha patit marginació, persecució o, fins i tot, prohibició de ser usada en el seu àmbit d'expressió natural en algun moment de la seua història*². Bernat Joan (2019) considera que hi ha, a més, una derivada en

---

¹ Font: Termcat

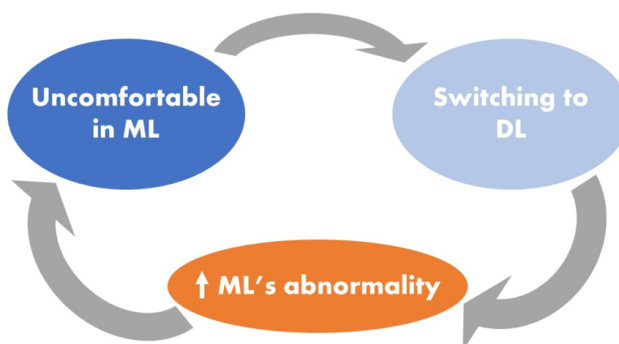
<https://www.termcat.cat/ca/diccionaris-en-linia/207/fitxa/MzE5ODM4Nw%3D%3D> [Consulta: 24/4/2022]

² Font: AVL <https://www.avl.gva.es/web/publicacions/minoritzat> [Consulta: 24/4/2022]

forma de patologia o disfuncionalitat social que afecta molts dels parlants d'una llengua que es troba en una situació sociopolítica anòmala:

La minorització lingüística constitueix el medi adequat per a determinats comportaments que, en circumstàncies de no minorització, fins i tot es podrien considerar patològics. De fet, existeixen, ben clarament, elements disfuncionals dins la societat que guarden un vincle clar amb la situació de minorització lingüística. Si algú, posem per cas, té vergonya de parlar la seua llengua en públic, té una escassa autoestima lingüística (considera, en tant que parlant d'una llengua determinada, que la seua llengua no és igual d'apta per a tots els usos o que no resulta adequat d'usar-la en determinades ocasions i activitats, dins el seu territori lingüístic), o fins i tot es nega a si mateix com a parlant de la seua llengua, assistim a comportaments que resulten perfectament emmarcables dins patologies socials, dins disfuncions de la societat que requereixen algun tipus d'intervenció per a posar-hi remei. (Joan, 2019: 8).

Un dels efectes d'aquesta minorització és l'entrada en un cercle viciós que empeny a una major invisibilització cada vegada. El diagrama inferior³ ens el mostra clarament:

El que veiem en aquesta imatge és que en una situació de submissió lingüística, els parlants de llengües minoritzades (ML= Minoritized Language) se senten incòmodes parlant la seva llengua, de manera que acaben usant la llengua dominant

³ Font: Ferran Suay (comunicació personal)

(DL= Dominant Language) cada cop en més espais, tot contribuint activament a una situació d'anormalitat de la llengua minoritzada, agreujant la situació de forma progressiva en direcció a la substitució lingüística.

És a partir d'aquí que podem ara anar al detall i revisar la conseqüència més coneguda de la minorització lingüística, que no és altra que la diglòssia, un concepte que és prou conegut i emprat en el context dels debats sobre la llengua a Catalunya. Sovint, en els debats sobre la situació de la llengua en les cultures minoritzades, i en especial en el cas català, s'al·ludeix a la diglòssia com un dels fenòmens que manifesten més clarament el procés de substitució lingüística. Si anem a la definició acadèmica del terme, podem veure que en realitat no s'acaba d'ajustar a la realitat sociolingüística en el cas català. La diglòssia, per ser considerada com a tal, observa l'ús alternatiu de dos dialectes o llengües en funció de si en un context determinat cal usar un registre formal (de prestigi o alta) o informal (vernacla, de baix prestigi). Aquest ús diferenciat és típicament estable, no implica conflicte i està forçosament compartimentat en funció de si el context és formal o no. En el cas de la llengua catalana no és gens clar que hi hagi aquesta diferenciació, ja que hi ha espais d'ús del català i del castellà no estan clarament lligats al criteri formal/informal. És en aquest sentit, que coincidim amb Ernest Montserrat:

(...) aquesta descripció implica simplement una distribució de les llengües en funció del context: a l'escola en la formal i al pati en la informal; al banc en la formal i al carrer amb la informal (...) en canvi, l'expressió llengua minoritzada descriu la situació del català: és una llengua que és minoria en el seu propi domini lingüístic a causa d'una minorització; és a dir, que l'han fet petita, l'han reprimida (Montserrat, 2020)

Tanmateix, com explica Cristina Sanz (1991), el terme diglòssia va fer fortuna en el seu moment a causa de la seva simplicitat, atractiu conceptual i la seva utilitat política (especialment per aquells que demanen un canvi en la situació sociolingüística), ja que mostra clarament una situació de jeràrquica del castellà per sobre del català, sense que calgui entrar al detall de la definició més acadèmica. Si

incloem aquest concepte i aclariments en aquesta recerca és perquè, efectivament, en l'imaginari i vocabulari col·lectius, encara el concepte diglòssia és emprat en l'àmbit popular, i en algunes de les respostes del treball de camp ens hi hem trobat.

En aquest treball entenem que el concepte *convergència lingüística* és més útil que no pas el de diglòssia, ja que, a part de definir de forma més clara el fenomen de canvi de codi lingüístic en el context de la interacció social, ens permet, només afegint-hi l'adjectiu *inversa*, cobrir aquelles situacions en les quals el manteniment de la llengua en converses bilingües acaba en algunes ocasions, d'una manera força inconscient, subvertint la norma, sigui de manera temporal o permanent. Aquest és un fenomen específic originat a partir de l'assertivitat lingüística i m'interessava especialment una eina conceptual com aquesta, ja que ajuda molt a entendre algunes de les situacions generades.

2.2 Resistència lingüística

Si bé els efectes adversos de la subordinació cultural són ben contundents i identificables (llargament estudiats per part de l'antropologia), és important remarcar que existeixen reaccions tant individuals com col·lectives que busquen adreçar o contrarestar aquest fenomen. Aquestes reaccions, que aquí anomenarem *resistències*, tenen en comú que tenen noms de nou encuny i que són préstecs que l'antropologia o la sociologia han agafat d'altres disciplines científiques, potser perquè hi ha una mirada nova sobre aquestes tensions i els subjectes que les pateixen, o potser perquè les altres disciplines han anat fent molts avenços conceptuals que ens permeten establir metàfores o paral·lelismes que ens resulten perfectament útils per a l'anàlisi, sense necessitat de crear nous mots. El primer d'aquests termes, per exemple, ve del món de la psicologia: es tracta de l'assertivitat. Entenem per assertivitat o *comunicació assertiva*, l'habilitat comunicativa que s'estableix com a via intermèdia entre la comunicació agressiva i la comunicació submissa, essent la primera aquella en la qual es trepitgen els drets dels interlocutors i la segona aquella la qual un es nega els seus propis drets. És a dir, la comunicació assertiva és aquella en la qual es reconeixen simultàniament els nostres drets com els dels nostres interlocutors (Garner, 2012: 11). Dit d'una altra

manera, l'assertivitat implica defensar els drets personals i expressar pensaments, sentiments i creences de manera directa, honesta i adequada de tal manera que no vulnerin els drets d'una altra persona (Lange et al, 1976). Per aquest treball, usarem el terme aplicat específicament a l'àmbit lingüístic de la manera que l'enuncia el psicòleg Ferran Suay: "L'assertivitat lingüística és la conducta sistemàtica de parlar habitualment en català independentment de la llengua que et parle l'altre, sentint-te còmode" (Suay, 2022) i que es proposa com una pràctica per a trencar el cicle de la minorització:

En el terreny que ens ocupa, que és el de la tria lingüística, la conducta assertiva consisteix a exercir els nostres drets lingüístics més que no a explicar-los o discutir-los (...) una conducta realment assertiva respecte a això probablement se centraria més a negociar com ens comuniquem («Jo parlaré en català, tu parla com vulgues», per exemple) que no a argumentar les nostres conviccions (...) Una massa crítica de parlants assertius pot contribuir a un canvi més general (Suay, 2019)

Posteriorment en els seus treballs Guillem Belmar (2020; 2020b; 2021) i Carles Palau també fa ús del concepte tal com l'entén Suay.

L'assertivitat lingüística es presenta com a objectiu de conducta: mantenir-nos en català respectant les nostres pròpies preferències lingüístiques, bo i respectant els drets dels nostres interlocutors, especialment el dret a ser tractats amb respecte. Soc jo qui decideix quina llengua parlo, no l'altre. (Palau, 2012: 143)

Tanmateix, cal notar que en alguns casos es fa ús de les expressions *fidelitat lingüística* i *lleialtat lingüística* com a sinònims d'assertivitat lingüística, com en el cas de Pau Vidal (2021: 97), si bé potser aquestes dues expressions anirien més específicament adreçades a definir l'acció de no canviar de llengua sense entrar en l'actitud concreta amb la qual afrontar-ho. Una versió que també cal conèixer és el concepte de lleialtat lingüística que desenvolupa Uriel Weinreich (1996) i que en fa un paral·lelisme amb el nacionalisme (sense implicar que sigui el mateix) tot

definint-la com “l’estat mental en què la llengua (com la nacionalitat), en tant que ens intangible, i en contrast amb altres llengües, assumeix una posició elevada en una escala de valors, posició que necessita ser *defensada*” (ibíd: 221). En aquest sentit, actuaria com una *idea força* que pot dur a la reacció davant el procés de minorització/substitució: anar de la consciència als fets (agència, empoderament...), i potencialment fer-ho de forma coordinada amb altres individus. Weinreich situa l’origen de la lleialtat lingüística en el plànol, afectiu: “la indefugible implicació emocional amb la llengua materna” (ibíd: 222), si bé el grau d’adscripció a aquesta fidelitat depèn del temperament individual i de diversos factors socioculturals. Sigui com sigui, hi ha una línia coincident de propostes sociolingüístiques molt clares que vinculen un potencial increment de l’assertivitat/fidelitat/lleialtat lingüística a la revitalització de llengües minoritzades com la catalana.

Un cop delimitat el concepte assertivitat i el seu vessant lingüístic, vull entrar a explorar l’interès teòric que per aquesta recerca pot tenir un terme que potser s’encavalca en alguns dels seus aspectes amb l’anterior, però que ens proporciona uns matisos que ens seran molt útils. Aquest concepte ve bàsicament de la sociologia (o si més no és qui més l’ha desenvolupat) i és el d’agència. Entenc per agència la capacitat individual o col·lectiva de poder desplegar tot el seu potencial, és a dir, davant una situació específica, usar tot el seu poder real (recursos, coneixement, energia...) per assolir-ho, en contraposició a qui no és conscient de tot allò que encara pot fer. Kabeer (1999) ho descriu com “l’habilitat que té una persona per a definir els seus propis objectius i d’actuar en conseqüència”. Per la seva banda Covarrubias (2018), entén l’agència com alguna cosa més que a una acció aïllada: incorpora la noció de significat, motivació i propòsit amb els quals els individus actuen, és a dir, el seu poder des de dintre. Aquest pot ser exercit per individus o bé per col·lectivitats. Els recursos disponibles, combinats amb l’agència determinen el potencial d’aquest individu o col·lectiu per tal de viure la vida desitjada (ibíd). Una persona exerceix la seva agència quan decideix per si mateixa, actua amb autonomia i les raons de les seves decisions emanen d’un procés de deliberació amb un propòsit conscient de transformar el món: no hi ha agència si no inclou un propòsit buscat de forma intencionada i amb plena consciència del seu valor; exercir l’agència implica, doncs, actuar per a produir un canvi i tenir poder

per a realitzar aquest canvi. Els seus assoliments es jutgen en termes de valors, propòsits, objectius o metes assumides responsablement (Leiva, 2015:19).

. Las personas que disfrutan de altos niveles de agencia están comprometidas en acciones que son congruentes con sus propios valores. Cuando las personas no son capaces de ejercer su agencia, su comportamiento puede resultar alienado, obligadas a conformarse a una determinada situación social, sumisas o deseosas de complacer a quienes las gobiernan, o simplemente actores pasivos de un proceso político. (ibid)

Per a Amartya Sen, l'agència és un aspecte integral de la llibertat així com un ingredient important del canvi (Dreze & Sen, 2002; Sen, 1999). Des de la psicologia transcultural, Kagitcibasi defineix l'agència com el *grau de funcionament autònom* (2005). Susan Pick defineix l'agència com una característica bàsicament individual, però que desenvoluparla té implicacions socials: quan l'agència individual impacta en l'entorn social (família, col·legues, organitzacions, comunitat...) esdevé empoderament (Pick et al, 2007).

Alessandro Duranti dedica un capítol sencer del seu manual "A Companion to Linguistic Anthropology" precisament al concepte d'agència lingüística. Per començar, mira de trobar una definició que pugui ser comuna a les diferents ciències socials, i proposa aquesta com a operativa:

[agència] és la característica d'aquelles entitats que tenen algun grau de control sobre el seu propi comportament, les accions de les quals afecten altres entitats (i de vegades a si mateixes) i són objecte d'avaluació (per exemple: en relació amb la seva responsabilitat envers un resultat determinat (Duranti, 2004: 451-472)⁴

Duranti passa, a continuació, a identificar dues dimensions de l'agència lingüística que ell nomena *performance agency* i *encoding agency*. La primera és la que m'interessa més per la present recerca, ja que no està vinculada a qüestions

---

⁴ En tot aquest treball, les traduccions al català de textos que només es troben originalment en anglès són meves.

gramaticals, sinó al simple fet de la capacitat de parlar. La *performace agency* està dividida en dos subtipus: *ego-affirming* i *act-constituing*. En el primer cas fa referència al llenguatge com a eina d'autoafirmació i es materialitza cada cop que parlem: només pel fet de parlar ja exercim aquesta agència davant els nostres interlocutors. Estem parlant d'una mena d'agència molt bàsica, gairebé existencial que de fet, és llegida com a tal pels interlocutors encara que no es pugui descodificar el discurs o les paraules emeses. Aquest subtipus d'agència sovint és exercida en la simple fórmula de la salutació, que acostuma a ser el protocol més bàsic amb el qual comencen la majoria d'actes comunicatius. Salutant reconeixem i ens reconeixen la nostra alteritat i agència, és a dir, ens situem en una posició en la qual podem modificar i ser modificats. El reconeixement i l'acceptació de l'agència a través de la salutació pot fer-se molt evident en aquells contexts on la codificació difereix molt de la nostra: per exemple, a Samoa no se saluda la mainada o les dones solteres (independentment de l'edat) perquè es considera que encara no són subjectes d'agència. A les reflexions de Duranti hi afegirem que ja no es tracta de si ets saludat o no per tal de reconèixer la teva agència i la de l'interlocutor, sinó que a més hi afegiríem el *com* es realitza aquesta salutació (en referència directa a la tria lingüística dins el repertori personal). Aquí és precisament on connecto amb la segona subcategoria de Duranti (*act-constituing agency*) que parafrasejant el filòsof John Austin diu que *les paraules fan coses*, o sigui que estan lligades a les accions, demanen accions, etc., és a dir, llenguatge i acció estan intrínsecament lligats, especialment a través dels verbs. Una altra derivada important és que el llenguatge, un cop articulat en una conversa, posa en joc tot un seguit de pressuposicions sobre cultura, classe, expectatives, estatus, territorialitat (accents), etc. que contextualitzen l'agència (conscientment o inconscient).

Un concepte molt proper al d'agència és el d'*empoderament*, però com veurem, ja no es tracta tant d'una consciència l'exercici de les pròpies possibilitats d'incidència, sinó que adreça un canvi de les limitacions preexistents. Entenem per empoderament, doncs, *l'assoliment dels mitjans necessaris perquè una persona o col·lectiu pugui incrementar la seva força o capacitat d'actuar sigui en l'àmbit*

*polític o social*⁵. Segons Kabeer (1999) l'empoderament es va donant en fases successives, i implica necessàriament un procés de canvi en les relacions de poder, i a més, de la mateixa manera que les comunitats desempoderades es veuen afectades negativament en la seva salut i qualitat de vida, aquelles que s'empoderen aconseguen millores entre els individus i el seu entorn (Kar, Pascual, & Chickering, 1999). Sabrina Alkire relaciona empoderament i agència, assegurant que l'empoderament és un augment de certs tipus d'agència que es consideren particularment instrumentals per la situació que es presenta (Alkire, 2005). Gemma Altell entén l'empoderament com un concepte eminentment feminista. Segons ella:

L'empoderament és un concepte que neix de la constatació que totes les persones tenim un poder sobre les nostres vides i el nostre entorn si aconseguim identificar-lo. Aquesta premissa abasta tots els àmbits de la vida: les relacions personals, l'entorn laboral-professional, l'acció política, la vida quotidiana, la salut, l'educació, etc. (...) l'empoderament no pretén exercir poder sobre algú sinó que és una estratègia d'adquisició del poder individual i col·lectiu per aconseguir la justícia social. (Altell, 2018)

En aquest sentit, entenem l'empoderament lingüístic com un procés que duu de la consciència lingüística a l'agència i d'allí a l'acció concreta d'obrir espais on desenvolupar i exercitar una pràctica sociolingüística no sotmesa a prejudicis ni inèrcies, especialment la de la norma de convergència al la llengua dominant. El guany real i efectiu d'espais de poder té a veure amb la repetició mateixa de l'exercici assertiu i amb l'adquisició/eixamplament de l'autoconfiança. Aquest refermament té un vessant individual i un de col·lectiu, vessants que es poden retroalimentar en un cercle virtuós si hi ha prou massa crítica.

Un altre concepte que ens pot ajudar és el de resiliència. La resiliència és un terme que les ciències socials han heretat recentment de la física. En l'àmbit físic es refereix a la capacitat de resistència dels cossos sòlids al trencament i a la recuperació del seu estat o posició original un cop deixen d'actuar aquelles forces que tendeixen a deformar-lo, desplaçar-lo o submergir-lo. També s'aplica l'àmbit dels ecosistemes, on es defineix com la capacitat de recuperar l'estabilitat, enfront

---

⁵ Font: Diec <https://tinyurl.com/yc4c3fcw> [Consulta, 21/4/2022]

de pertorbacions o interferències⁶. Les ciències socials, especialment la psicologia, però també la medicina i la sociologia, van trobar que aquesta era una metàfora molt adequada per definir fenòmens de resistència social, psicològica, política, etc. davant atacs i pressions de diferents àmbits. En el món de la psicologia es va començar a usar per explicar aquelles situacions en els quals nens, adults o famílies senceres arribaven a superar grans adversitats que en altres casos en les mateixes circumstàncies haurien tingut efectes devastadors (genocidis, marginació socioeconòmica o cultural, etc.). Les seves característiques principals són: la confiança en un mateix, la coordinació (capacitat de planificació de l'actuació), l'autocontrol i compostura (nivell d'ansietat baix) i la persistència en el compromís. (Oriol-Bosch, 2012: 77).

(...) los mecanismos para hacer frente con éxito (to cope with) a los contratiempos y las adversidades se basan en buscar el apoyo social, hacer uso del humor, controlar las emociones, aprender reflexivamente y apoyarse en las creencias morales para conseguir automotivarse. (íbid)

Així doncs, la resiliència vindria a contestar la idea que els condicionants ho determinen tot: una vida difícil, precària i conflictiva no condueix necessàriament a la desadaptació i als trastorns psicològics; les persones i els pobles responen a l'adversitat de maneres diferents. Segons Arciniega (2013: 8-9) hi ha tres categories de resiliència, a saber:

1. La resiliència com a estabilitat. Mantenir l'estabilitat, exercir resistència, davant l'adversitat, assimilar els danys tot mantenint la competència.
2. La resiliència com a recuperació. Tornar a l'estat original després d'un dany i fer-ho en un temps relativament curt.
3. La resiliència com a transformació. Regeneració reconversió, readaptació. Aprofitar l'adversitat i les crisis com palanca de canvi en un sentit positiu.

Per aquest treball usaré el concepte resiliència no només en el sentit individual sinó també comunitari, és a dir, a la capacitat d'un sistema/grup social de recuperar-se i

---

⁶ Font: Diec <https://tinyurl.com/msm57knc> [Consulta, 30/04/2022]

reordenar-se davant els impactes que acaben conduint a una adaptació exitosa. En aquest sentit, Arciniega (2013: 13-14) llista els elements que acostumen a concórrer per tal que es pugui donar una bona resiliència col·lectiva:

- Honestat governamental. Una bona relació de confiança/representativitat entre el poble/comunitat i les seves institucions
- Identitat Cultural. Comportaments, valors, usos, creences... d'un col·lectiu que es reconeixen com a propis, distintius i que donen sentit de pertinença.
- Autoestima col·lectiva. Orgull pel lloc en el qual es viu. Reforça els llaços de solidaritat.
- Humor social. La capacitat col·lectiva de prendre distància emocional suficient per a transformar tragèdia en comèdia, de riure conjuntament d'estereotips socials, polítics i religiosos, tant propis com aliens.

Pel que fa a la resiliència en el plànol lingüístic, i en concret en el cas de la llengua catalana al Principat, entenc que, segons les categories d'Arciniega, estem -en el millor dels casos-, davant d'una *resiliència com a estabilitat*, és a dir, que els esforços individuals i col·lectius per contrarestar els embats de diversa naturalesa que empenyen cap a la minorització, malden per assimilar els danys i aconseguir una certa estabilització, si bé es podria fàcilment adduir que, com a molt, s'ha aconseguit alentir el ritme del procés de substitució lingüística -un procés molt avançat en altres territoris del domini lingüístic, com mostren els baixíssim índex de transmissió intergeneracional a Alacant (Montoya, 1995), la Catalunya del Nord (Carbonell i Albiol, 2013) o l'Alguer (Ballone, 2015). Sigui o no classificable com a resiliència el fenomen de la resistència individual i col·lectiva en el cas que ens ocupa, sí que podem dir que hi concorren la majoria dels quatre elements mencionats per Arciniega: un cert nivell de confiança institucional (molt alta representació en les institucions dels diferents partits de l'espectre catalanista), un molt destacable sentit de la identitat cultural i de l'autoestima col·lectiva (manifestacions culturals i polítiques de tota mena i una societat civil molt densa i activa) així com un recurs molt sovintejat a l'humor (en tots els seus formats: teatral, televisiu, radiofònic, popular... en català i sobre la identitat i la llengua).

2.3 Sobre la identitat

El debat conceptual sobre la identitat ve de molt lluny dins cadascuna de les ciències socials, i no hi ha una gran unanimitat respecte de la seva definició. Per fer una primera aproximació voldria esmentar una definició bàsica de l'antropologia, segons la qual el concepte pot respondre a dos significats, un de personal, que fa referència al *caràcter únic i durador d'una persona*, i un de sociocultural que *connota els trets distintius que compareixen grups de persones i els permet associar-se, dotant-los d'una realitat essencial atemporal* (Stolcke et al, 2009: 165).

Tanmateix, trobo especialment operativa una definició apresada de Fadhila Mammari⁷, que entén la identitat com la combinació específica de *pertinences* que fan a cada individu ser allò que és i allò que es fa seu, si bé aquestes *pertinences* no es presenten en un mateix pla jeràrquic, sinó que n'hi ha de principals i de secundàries, en funció de les pròpies experiències. De forma similar Wenger (2001) diu que la identitat és *una manera de ser al món*, però a partir de les *experiències de participació* en comunitats concretes, tot conformant el que ell anomena *identitats múltiples* i intricades, a partir de les quals ens relacionem amb els altres. Garcia Canclini (1999: 36-45) parla d'un efecte híbridant de la globalització en l'àmbit de les identitats, tot plantejant que estem compostos de "marques heterogènies d'identitat" que conformen un repertori de recursos que ens permeten, al seu torn, relacionar-nos a diferents nivells, i que a més, generen una tensió entre el que és local i el que és global. En aquest sentit, Canclini proposa, per a la disciplina antropològica, assumir un gir: ara ja cal, quan parlem d'identitat, entendre que no podem sinó parlar d'una hibridació, una heterogeneïtat cultural que escapa al tradicional encapsulament conceptual, que ha quedat dépassat. Cal, per tant, entendre com es donen aquests processos d'hibridació en cada cas particular.

---

⁷ Comunicació dins el seminari "La Mediació Intercultural com a Eina d'Intervenció Urbana" en el context del Màster en Antropologia Urbana, Migracions i Intervenció Social, Universitat Rovira i Virgili, any 2021.

Al seu torn, Manuel Delgado llença la provocadora idea que la identitat no es pot substantivitzar ni objectivar, sinó que es tracta d'un "incierto nudo entre instancias, irreales en sí, inencontrables cada una de ellas por separado" (Delgado, 2008:261) per a continuació lligar-lo a la construcció dels estats-nació com una arma uniformitzadora i de control, tot vulnerant els drets de les minories que administren a tenir (o mantenir) una identitat pròpia (Delgado, 2008: 266). En una línia similar Montse Clua (2014) sosté que s'està parlant molt més ara del concepte d'identitat a causa l'increment de la mobilitat i per la consegüent major interacció entre individus diversos en el món contemporani globalitzat i postmodern on hi ha un intercanvi molt accelerat de recursos materials i elements simbòlics i ideològics que desdibuixen fronteres culturals/nacionals, tot conformant un món heterogeni i divers, en el qual "es dilueix l'antiga visió unitària i estanca de la identitat, que passa a ser entesa com un conjunt fluid d'identificacions múltiples interactuant simultàniament en un context complex de diferenciacions de gènere, classe, edat, cultura i sexualitat" (2014). Molt interessant i operativa és també la diferència que Clua fa entre *identitat* i *identificació*, en el sentit que una identitat oficial, atribuïda des d'una autoritat exterior (oficial, social...) a l'individu no té per què coincidir amb l'autoidentificació *sentida* del subjecte, que en termes d'identitat nacional es veuria reflectit en l'oposició nationality/nationhood. El procés identitari, vindria a ser el resultat de la dialèctica entre aquests dos elements (íbid).

Resum molt bé Assumpció Huertas (2007) els dos corrents principals que s'han aproximat al concepte de la identitat: l'essencialista i el constructivista. En el primer cas s'entén que la identitat té a veure amb la identificació, i és fixa, immanent, immutable, i compartimentada, i que genera afinitats i solidaritat amb els seus pars. D'altra banda, l'aproximació constructivista ve a dir que no hi ha compartimentació dels diferents aspectes (pertinences) de la identitat, sinó que van lligades a les relacions, i que estan en constant evolució/negociació/ interactuació. Des d'aquesta perspectiva, els límits de les pertinences (identitats) són fluids, inestables i canviants. "Pels essencialistes, les nacions ajuden a manifestar la voluntat i la identitat popular; pels constructivistes, la construeixen" (Huertas, 2007: 42).

Pel que fa a la intersecció de llengua i identitat, i des d'un punt de vista de l'Antropologia Lingüística, Bucholtz i Hall (2004: 369-395) sostenen que,

definitivament el llenguatge juga un rol en les subjectivitats culturals, i, per tant, és imprescindible per entendre la identitat, tant individual (*difference*) com col·lectiva (*sameness*), que són processos fenomenològics que emergeixen en el context de la interacció social. A continuació, passen a contextualitzar llengua i identitat dins el marc de les relacions de poder entre cultures/ètnies/llengües hegemòniques i subalternes, tot mirant de trencar el miratge del multiculturalisme, i esmenta un concepte clau, el *bitter struggle*, que en aquesta recerca equiparem a l'*estrès de l'aculturació*. Weinreich (1996: 223) apunta que la llengua fa d'aglutinador simbòlic de grup, que en un principi cohesiona aquelles persones que tenen aquella llengua com a materna, però que de vegades va més enllà d'aquesta esfera i entra en altres àmbits possibles, com ara el de la identitat nacional, tot i que la comunitat lingüística i el nacionalisme no tenen necessàriament finalitats polítiques paral·leles (com ara la independència política). La connexió, doncs, entre ambdues esferes és "flexible" i no té per què haver-hi necessàriament una vinculació directa *sine qua non*. Seguint amb el vincle entre identitat i llengua, i en concret en el cas de la llengua catalana, Montse Clua (2017) explica de manera molt clara com en el sistema educatiu català -amb el seu programa d'immersió lingüística en la llengua minoritzada- reflecteix una històrica identitat nacional en un territori on la llengua n'és l'eix vertebrador identitari principal i un tema d'alta sensibilitat social i política. Clua destaca que arran dels intents recents d'atènyer la independència política de Catalunya hi ha hagut una escalada en la crispació de l'ambient polític i social entre Catalunya i l'estat espanyol. Una *guerra* desenvolupada en àmbits judicials i legislatius que en realitat reflecteix una lluita entre identitats nacionals enfrontades (la catalana i l'espanyola), i que té com un dels escenaris principals l'escola:

Per tant, hem arribat al quid de la qüestió. En un context d'accentuació del conflicte polític i d'identitat a Catalunya, les escoles s'han convertit en l'escenari en el qual es lluita pel control de la identitat nacional, i on Espanya es juga les diferents visions de la nació i el reconeixement (o no) de la seva realitat multicultural i multilingüe (Clua, 2017: 54)

3. Metodologia

Dins aquest capítol, exposo els elements estructurals de la recerca, així com detalls tècnics de com s'ha dut a terme. També hi explico com ha estat el procés de selecció de les persones informants i com he plantejat el treball de camp.

En una primera part defineixo els objectius i les preguntes d'investigació que donaran pas a l'anàlisi. Parteixo d'un objectiu general i cinc d'específics. Aquests darrers van directament vinculats a les conseqüents preguntes d'investigació que, d'una forma explícita o implícita, han aparegut en les entrevistes del treball de camp realitzades. Després del detall minuciós del procediment i criteris per a fer la selecció de les sis informants que finalment hi han participat incloc una breu presentació genèrica de cadascuna d'aquestes persones, que ens ajudaran a situar els seus perfils vitals i sociolingüístics. Per finalitzar, faré esment de les tècniques utilitzades en el treball de camp i les limitacions i dificultats amb les quals m'he trobat a l'hora de desenvolupar la recerca.

3.1. Objectius i preguntes d'investigació

Aquesta recerca és originada partint d'un seguit de preguntes que busquen fer un retrat d'aquelles persones que han decidit fer un canvi d'hàbits sociolingüístics en la línia d'abandonar la norma de convergència a la llengua dominant (*girar la llengua* en el seu ús social) per passar a ser agents assertius/empoderats lingüísticament (o fidelingües, tal com proposo). Es tracta esbrinar com s'ha produït aquest procés, en quin moment vital, les seves causes, motivacions i resultats, així com registrar els possibles impactes en els seus respectius entorns, descriure les possibles implicacions emocionals i una autoavaluació del recorregut realitzat. Les preguntes van dirigides a una tria que ens permetrà observar la possible variabilitat en funció de gènere, edat i territori.

3.1.1 Objectiu general

- Analitzar els processos individuals d'assertivitat/empoderament lingüístic a Catalunya que menen a revertir l'anomenada norma de convergència al castellà.

3.1.2 Objectius específics

- Identificar els factors principals i secundaris que condueixen/provoquen el canvi d'actitud sociolingüística.
- Escatir en quin moment vital es produeix aquesta transformació.
- Veure si aquest canvi d'actitud és parcial o total, i si és permanent o no.
- Rastrear les conseqüències de la fidelitat lingüística en l'entorn de les persones que l'exerceixen.

3.1.3 Preguntes d'investigació

Quins són els factors principals que condueixen al canvi d'actitud sociolingüística que va de la diglòssia (o submissió/convergència lingüística) a la fidelitat lingüística (empoderament, manteniment de la llengua...) en el cas concret de la llengua catalana? En quines edats o moments vitals es produeix? Com es viu aquest canvi? Quines en són les conseqüències? És un canvi que esdevé permanent? O hi ha reculades? Pot ser parcial? Genera canvis sociolingüístics en l'entorn?

3.2 Procés de selecció dels informants

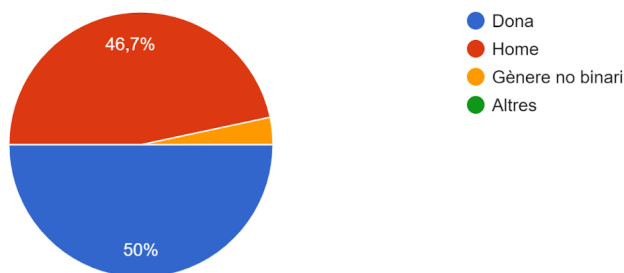
El 21 de gener del 2021 vaig fer una crida oberta per xarxes socials -en especial a Twitter, però també a Facebook i per whatsapp a contactes personals- per tal de trobar gent que hagués esdevingut fidelíngüe i que em volgués explicar la seva experiència. El text era el següent:

Per un treball de recerca necessito contactar amb catalanoparlants (de qualsevol dels territoris) que hagin decidit no canviar de llengua (no

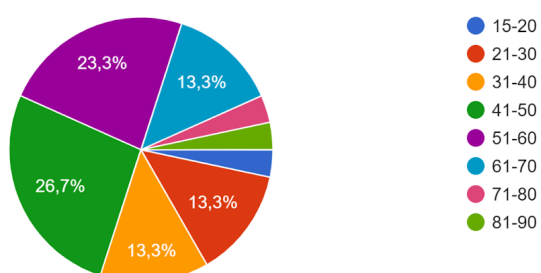
convergir) al castellà en les converses i s'hi mantinguin. Envieu-me missatge privat, si us plau #assertivitat #empoderament #apoderament⁸

De resultes d'aquesta crida van respondre fins a 36 persones, a les quals vaig tornar a contactar el 16 de febrer del 2022 tot facilitant-los un enllaç a una enquesta dissenyada en un formulari en línia del Google on els demanava alguns detalls més per a poder fer una selecció adequada als meus propòsits. D'aquelles 36 persones, van respondre el formulari 31 persones, que, entre d'altres van donar aquests resultats estadístics, que comento al final de la seqüència:

Gènere
30 respostes

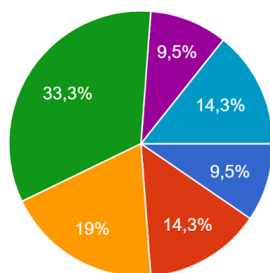
Edat
30 respostes

⁸ Enllaç a la publicació original a Twitter:
<https://twitter.com/davidberga/status/1352265181565497344>

Ingressos mensuals (resposta opcional)

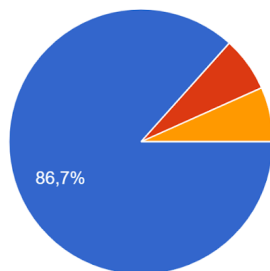
21 respostes

- menys de 800
- de 801 a 1200
- de 1201 a 1600
- de 1601 a 2000
- de 2001 a 2400
- més de 2.400

El català és la meva...

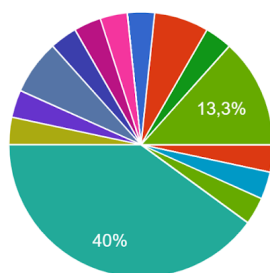
30 respostes

- L1 (també anomenada Llengua Primera o Llengua Inicial. Abans en dèiem "materna")
- L2 (segona llengua)
- Considero que tant català com castellà son L1, en el meu cas

Comarca de residència

30 respostes

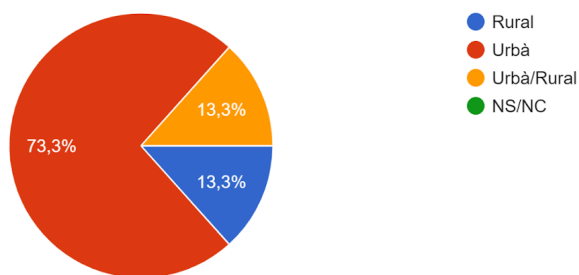

- Alt Empordà
- Alt Penedès
- Alt Urgell
- Alta Ribagorça
- Anoia
- Bages
- Baix Camp
- Baix Ebre

▲ 1/6 ▼

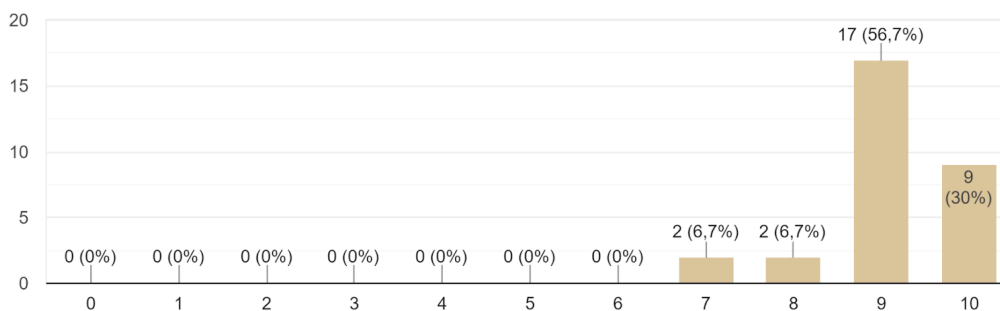
Visc en un entorn...

30 respostes

En aquesta escala, el 0 correspon a l'extrem de qui sempre es passa, per sistema, al castellà en el seu ús social i el 10 a qui és radicalment fidingü...mpre en català, sense excepció). On et situaries tu?

30 respostes

Els resultats, del Google Forms projectaven, doncs, aquestes dades:

- Es tractava d'un grup molt equilibrat pel que fa al gènere (gairebé al 50%). Destacarà també una persona que es manifestava com a no-binària.
- Pel que fa a l'edat, també molt repartit, amb l'excepció dels segments dels extrems (15-20 i 71 a 90), que podem atribuir possiblement a un biaix a causa dels perfils d'ús de les xarxes socials. El grup central, amb un 50% corresponia als segments d'edat 41-50 i 51-60.
- Totes les forquilles dels ingressos mensuals tenien força representació, si bé més de la meitat se situaven dins el marge 1200-2000 euros
- En la pregunta sobre en català quant a L1 (llengua primera, abans en dèiem llengua materna), malgrat que ja esperava una majoria triant el català com a aquesta, no va faltar la representació de qui tenia el català com a L2 (dues

persones), o en igualtat de nivell el castellà amb el català (també dues persones)

- Sobre la comarca de residència, destacar que moltes comarques hi van sortir representades, però que el gruix principal (més de la meitat corresponien al Barcelonès i al Vallès Occidental). És important destacar aquí que si bé la crida no estava restringida a cap territori, només hi van respondre residents al Principat de Catalunya.
- A la pregunta sobre si vivien en un entorn urbà o rural, unes tres quarts parts van respondre urbà, i la resta estaven dins la categoria rural o urbà/rural a parts iguals.
- Per últim, en referència al grau d'assertivitat en una escala del zero al deu, una gran majoria es va situar entre el 9 (56%) i el 10 (30%)

Així doncs, amb aquestes dades a la mà em vaig disposar a fer una petita selecció que fos prou heterogènia i útil per la meva recerca, de manera que vaig prioritzar contactar per una primera entrevista personal un grup de persones que fos equilibrat i que inclogués alguna representació de català com L2. Volia també veus de l'àmbit rural. El resultat va ser aquesta tria de sis informants⁹, d'entre els quals voldria assenyalar que el darrer no pertany a l'àmbit territorial del Principat sinó a les Illes Balears, va ser una trobada personal fortuïta que no es corresponia amb la crida que vaig llençar per les xarxes socials, però que resultava molt interessant tant com a representant catalanoparlant de fora de Catalunya com en qualitat d'habitant d'un entorn rural.

Nom	Edat	Residència	Professió	Català	Grau Assertivitat
Alba	60	Badalona	Jubilada (comerç)	L2	9
Emili	19	Berguedà	Estudiant (història)	L1	10
Joaquim	48	Sants	Aturat (cambrer)	L1	9

⁹ Els noms no són els reals, hem decidit canviar-los per tal de preservar-ne l'anonimat.

Martí	27	Badalona	Tècnic (arrelament)	L1	9
Magda	49	Horta	Professora. Lingüista	L1	10
Tomeu	68	Menorca	Jubilat (fuster)	L1	9

3.3 Protagonistes

-Alba

Em trobo amb l'Alba a un bar de Badalona, ciutat en la qual s'ha criat i ha viscut pràcticament sempre. Té seixanta anys i està jubilada amb un bon sou, havent estat administrativa, quiromassatgista i dependent de comerç. La seva especificitat és la de ser una persona fidel lingüista malgrat tenir el català com a L2 (el castellà és la seva L1). Els seus estudis i socialització van ser tots en castellà. Va viure de l'any 1995 al 1997 a Alemanya arran d'una feina del seu marit, però té l'alemany bastant rovellat i parla millor l'anglès. En l'actualitat els seus moviments geogràfics es limiten bastant a Badalona i Barcelona (hi va de vegades a rebre algunes formacions). Va començar a treballar a 15 anys. Té un fill i una filla. El seu pare era de Còrdova i sa mare una catalanoparlant de Barcelona, però a casa la mare no el parlava: havia decidit trencar la transmissió generacional. L'excepció era quan venien algunes visites familiars de la seva branca:

(...) com vivíem amb la família del meu pare, jo a la meua mare no la sentia mai parlar català, només quan venia la meua tieta, el meu tiet o la meua cosina (...) jo, ni al barri ni a l'escola, mai a la vida sentia parlar català.

-Emili

L'Emili és un jove de dinou anys veí de Sagàs un municipi de 140 habitants, de la comarca de Berguedà, però ara, durant el curs baixa a Barcelona entre setmana a estudiar història a la Universitat de Barcelona. La seva llengua primera és el català i ho és també de tota la seva família, que li han *inculcat* l'amor per la llengua catalana. A part de català i castellà, parla anglès i francès i malgrat ser tan jove, ja ha viatjat força, sobretot a llocs amb importància històrica del seu interès. Quan no

està estudiant, ajuda a l'empresa familiar, dedicada a la producció d'embotits. L'Emili és dels pocs que en el qüestionari em va respondre que el seu grau d'assertivitat és el màxim, un 10, i en parlar amb ell m'adono que en realitat no corresponia exactament al perfil que buscava, perquè no va passar en cap moment de girallengua a fidelingüe, sinó que de sempre s'ha mantingut en català. Tanmateix, alguns altres elements del seu perfil m'interessaven (edat i territori, principalment) i les seves declaracions eren, tanmateix, molt útils i interessants. En elles hi detecto hi ha una barreja de determinació lingüística i tristesa/dolors per la situació.:

. Em trobo amb la meva família el mateix, que no canvien de llengua (...) no canviem la llengua, perquè és el nostre país i, per tant, creiem això. Però en canvi, tinc molts amics, ara que vaig a la universitat, que molts sí (...) ara estava dient de Barcelona, però allà [al Berguedà] també es fa canvi de llengua. Allà entre nosaltres parlem en català, però a la que entres a una botiga... que encara que sigui un municipi bressol de l'independentisme, també hi ha gent que parla en castellà i ells els hi segueixen parlant en castellà (...) a Prats de Lluçanès, Berga... que és on em relaciono, fan aquest canvi de llengua, la gran majoria. Sempre hi ha algú que és com jo, però la gran majoria sí que fan el canvi al castellà.

-Joaquim

Entrevisto en Joaquim a una terrassa del barri de Sants. Estic davant d'un *santsenc de tota la vida* molt orgullós de ser-ho: ha nascut en aquest barri barceloní, s'hi ha criat i hi ha desenvolupat gairebé tota la seva activitat professional. En Joaquim té quaranta-vuit anys i és cambrer, però actualment està sense feina. El Sants que ha vist créixer en Joaquim és un barri de tradició obrera i catalanista, identitats que es fa també seves. A diferència del cas de l'Eduard, no noto dolor o tristesa en les seves declaracions sobre el seu comportament lingüístic (o el dels altres), sinó una gran determinació i coherència que sembla néixer d'una forta autoestima. Sorpren el fet que, tot i haver estat treballant de cara al públic al sector de la restauració durant molts anys i fent-ho en situació d'assalariat (i per tat, de subordinació) ha aconseguit mantenir la seva actitud lingüística (des que va decidir fer el canvi)

sense que això li originés temences o problemes. El grau d'assertivitat que va posar en el formulari era un 9, no obstant això, de les seves declaracions dedueixo que podia haver estat un 10 perfectament:

Jo vaig posar el 9, jo no canvio, però considero que mai pots posar el 10, perquè sempre hi ha un incident, a veure, la veritat absoluta no existeix. Un 10 no el posava més que res per principis. Sempre arribes a una situació en la que, per uns condicionants determinats molt específics, acabes fent el canvi. Llavors, és una circumstància extraordinària en la qual et veus forçat o induït a canviar. Això entra en un capítol molt petit i no significatiu, que bueno, fa que no puguis dir jo no canvio mai perquè li vaig prometre a la Mare de Déu de Montserrat que no canviaria mai. No, jo no trobo que això sigui una actitud realista.

-Martí

Trobar-me amb el Martí va ser una sorpresa en dos sentits diferents. En primer lloc, el mateix dia que l'entrevistava vaig saber que era fill d'una altra informant meva, l'Alba, amb qui just m'hi vaig trobar una estona abans, també a Badalona. Vaig haver de valorar si aquesta relació familiar malmetia la seva inclusió en l'estudi, però vaig acabar acceptant-ho pel fet que no deixen de ser persones diferents amb trajectòries vitals diferents i perspectives diverses. La segona sorpresa va ser conèixer la rellevància política del Martí a la seva ciutat (i de fet, en l'àmbit català): es donava el cas que estava davant un activista de l'esquerra independentista pendent d'una sentència judicial per la qual li demanaven anys de presó per un suposat incident amb els antiavalots dels mossos d'esquadra durant una manifestació. La seva situació va generar un ampli moviment de solidaritat i va tenir un gran ressò mediàtic. La seva situació es va acabar resolent amb una sentència absolutòria, però aquesta dada no la sabíem encara quan li vaig fer l'entrevista i l'angoixa per un resultat diferent hi va planar en algun moment. En Martí és un jove de 27 anys que treballa com a tècnic en una ONG que es dedica a la defensa de la llengua. Podríem dir, doncs, que és un activista tant en el pla personal com en el professional. Té un grau d'història i un màster en formació de professorat. Malgrat el prejudici que plana sobre Badalona com una ciutat

sociolingüísticament molt castellanitzada, la seva escolarització primària va ser tota en català:

Sí, vaig anar a una escola de primària aquí Badalona pública, on la llengua vehicular, la llengua d'ús entre tots els alumnes, a tots els espais, era el català. I després vaig anar a una escola concertada que si fa o no fa, la situació era la mateixa. Després, al Batxillerat, sí que vaig anar a una altra escola concertada que ja no era la mateixa situació, hi havia molts més alumnes que parlaven en castellà entre ells.

-Magda

Quedo amb la Magda a Horta, un barri barceloní amb una identitat molt forta, on el sentiment de comunitat perdura malgrat la força d'absorció de Barcelona. La Magda té 49 anys, és doctora en lingüística i professora universitària. Quan li demano quines altres llengües parla, em fa aquest desplegament:

A part de català i castellà, francès, anglès, portuguès, italià, un pelet d'alemany, però nivell bastant baix i aleshores, la llengua que vaig estudiar per la meva tesi, que és una llengua exòtica que és el Saamaka, que el parlo, però que el tinc molt rovellat, és una llengua del Surinam (...) Després d'això, hi ha aquelles coses que entens, però no parles, com l'occità i l'aragonès, que no les parlo però les entenc.

Com es pot deduir, la Magda és una dona viatjada; no obstant això, la seva vida diària la fa bàsicament entre Horta i el centre de Barcelona. Sovint assisteix a actes acadèmics i socials als quals és convidada en la seva qualitat com acadèmica i investigadora.

-Tomeu

En Tomeu és l'*excepció territorial* de la mostra. En un principi havia acotat la recerca als límits del principat de Catalunya per tenir una unitat d'observació més definida, però les casualitats de la vida em van dur a entrevistar a aquest fuster jubilat menorquí en una petita casa de camp dins el municipi d'Alaior. Amb una

extensa vida intensa com a militant de l'esquerra comunista que tant va marcar una generació antifranquista com la seva (en Tomeu té ara 68 anys), el seu caràcter no és pas dur, sinó tot el contrari: es mostra en tot moment molt humil, senzill i desprèn una gran tendresa i capacitat d'escolta. Sentir-lo xerrar va ser una de les experiències més boniques de tota la meua recerca. Tot i que en Tomeu està jubilat, encara ara fa feines de fuster, i té un petit taller a Ciutadella. També ha fet de pagès. Ha viatjat molt, però bàsicament empès per la seva militància comunista: (...) *del 75 al 80 a Cornellà., dins de s'àmbit revolucionari (...) I he estat a Nicaragua i Xile, amb els Maputxes i els Sandinistes.*

Si bé en la seva declaració sobre el grau d'assertivitat m'hi va posar un 9, en un encontre previ vaig veure com s'adreçà a una catalana afrodescendent en castellà, i quan va sentir que parlava en un català perfecte, va quedar bocabadat: ell va atribuir-ho al fet que allò era absolutament infreqüent a l'illa, i es va desfer en elogis envers ella.

3.4. Tècniques utilitzades

La present recerca ha estat desenvolupada bàsicament amb la metodologia de les entrevistes semiestructurades, és a dir, partint d'un guió amb temes a tractar, però sense les preguntes estrictament definides i dirigides, sinó amb l'ànim que s'anessin cobrint de forma espontània i orgànica pels mateixos interlocutors, respectant els seus ritmes i continguts narratius per tal de no influir massa en les respostes o provocar un diàleg entretallat.

Al mateix temps vaig realitzar la recerca teòrica que m'hauria de donar posteriorment les eines per a fer-ne l'anàlisi i les conclusions. La bibliografia emprada és volgudament interdisciplinària, i abasta textos provinents de l'antropologia, la sociologia, la sociolingüística, la psicologia i d'altres ciències socials i àmbits. Tots aquests textos han estat útils per a definir dos grans camps que són a la base del fenomen que analitzem: els efectes de la minorització cultural i lingüística i les diverses formes de reacció o resistència a aquesta.

Cal destacar que, si bé som conscients que, especialment venint de l'antropologia, basar principalment una recerca qualitativa en declaracions fetes per informants i no refermar-ho amb observacions (participants o no) pots resultar aparentment poc

sòlid. Tanmateix, pels objectius concrets d'aquesta recerca, que bàsicament busquen un relat/retrat de l'experiència viscuda, hem considerat que l'entrevista era necessàriament la metodologia central, tot assumint que aquestes narratives poden tenir certes mancances.

3.5. Treball de camp

Les sis entrevistes van ser realitzades de forma individual durant el mes de març del 2022, i consistiren en una sessió única per cada informant amb una durada d'entre 45 i 90 minuts. Van ser enregistrades en àudio amb el dispositiu mòbil, per després ser transcrites i categoritzades manualment. Algunes d'elles foren dutes a terme en espais públics (bars dels barris dels informants) i d'altres en espais privats (habitatges). Les convocatòries i preparatius per acordar detalls de la trobada es feren mitjançant missatgeria telefònica. Les entrevistes partien d'un esquema que comprenia primer una part de dades personals, trajectòria professional i vital i contexts familiar per després tocar elements més específics de la biografia lingüística i de les raons del canvi en l'hàbit sociolingüístic cap a la *fidelingüitat*. Vaig trobar interessant que apareguessin dades sobre la seva ideologia política, el domini d'altres llengües i l'experiència viatgera per si això ens permetia fer algunes connexions. En tots els casos vaig tenir cura de fer-los signar un full de consentiment informat i vaig expressar que canviaria tots els noms propis per defecte.

Guió utilitzat:

- Dia, lloc, hora, context.
- Dades personals (confirmar/modificar/matisar dades de l'enquesta)
- Nivell d'estudis
- Domini de llengües
- Persona viatjada?
- Àmbits geogràfics on desenvolupa la vida diària (feina, residència, oci...)
- Moment en el qual decideix no canviar al castellà (cronològic, vital...)
- Causes del canvi d'hàbits sociolingüístics

- Assertivitat al 100%? Excepcions
- Afectacions en l'entorn social (amistats, família, feina...) arran del canvi.
- Altres persones en el seu entorn que hagin fet el canvi
- Evolució del procés (sobtat, progressiu...)
- Recaigudes, contradiccions, pressions, cansament...?
- Emocions lligades a aquestes decisions
- Canvis observats (en un mateix, en l'entorn...)
- Valoració de la trajectòria
- Voluntariat o activisme lingüístic?
- Connexió entre el posicionament lingüístic i identitat nacional/política

3.6. Limitacions i dificultats

Amb més temps i disponibilitat personal hauria pogut fer una mostra més ampla i segurament hauria obtingut molta més informació per a l'anàlisi i les conclusions. Una possibilitat que vaig contemplar va ser la de fer algun grup focal d'unes cinc persones cadascun amb la resta de voluntaris que se m'havien ofert. Això haguera estat una bona ocasió per usar una metodologia que encara no he practicat i que trobo especialment interessant, però, tanmateix, no vaig arribar a temps de poder-ho organitzar. Una altra de les limitacions va ser adonar-me que hi havia ben poca literatura acadèmica específica sobre l'assertivitat lingüística, i que la poca que trobava provenia de la psicologia o de la sociolingüística. L'aproximació antropològica al tema era gairebé inexistent, si bé sí que des de l'antropologia vaig trobar eines que m'ajudaren a situar conceptes de l'àmbit de la minorització cultural en general i que em van ser bastant útils. Amb aquestes premisses em vaig trobar en un espai disciplinari amb les fronteres una mica desdibuixades, però ho vaig assumir com a part de la mirada antropològica contemporània, que es veu a si mateixa com un espai molt obert a la interdisciplinarietat. Sigui com sigui, una de les coses que tenia molt clar era que no em pertocava fer un treball de lingüística ni de sociolingüística.

4. Esdevenir *fidelingüe*: motivacions, procés i conseqüències

En aquest apartat trio, exposo i analitzo el seguit de dades etnogràfiques que millor satisfan les preguntes d'investigació d'aquest treball. El primer apartat agrupa les respostes al voltant del moment i les raons del canvi seguint un criteri de classificació causal. El segon, el dedico a resumir les respostes al voltant de la durada del procés. El tercer, mostra de forma exhaustiva i individualitzada les afectacions experimentades per tots i cadascun dels informants, tant en si mateixos com en el seu context social.

4.1 El moment vital del canvi. Motius/factors.

Amb aquesta pregunta, volia situar no només el moment cronològic que ens podria donar dades sobre si va ser en una edat adulta o en la joventut, sinó mirar de descobrir altres factors històrics, socials, personals/emocionals o d'altra naturalesa que en fossin possibles desllorigadors. He agrupat les diferents respostes obtingudes i les he disposades en cinc grups causals, que no són excloents i es poden donar (i de fet es donen) de forma simultània o en diferents etapes de l'experiència individual, de manera que, com veurem, alguns dels informants són citats com a exemples en més d'un dels apartats.

Transmissió familiar/conjugal

Em referiré, en primer lloc, a la gent que ha fet el pas a la fidelitat lingüística per causalitats d'origen extern, especialment l'àmbit familiar/afectiu més proper: pares, germans, parelles, amistats i que, d'una manera més o menys conscient, acaben provocant una transmissió per assimilació/simpatia de comportaments, hàbits o valors lligats a la llengua.

És, per exemple, el cas de l'Alba (que recordem: té el castellà com a L1 perquè el pare era castellanoparlant i la mare va decidir trencar la transmissió generacional de la seva llengua) que ens situa clarament aquesta inflexió en el moment del seu casament (quan tenia 25 anys) amb un català monolingüe de Taradell:

El meu home no sabia parlar castellà. Clar, jo tota la gent del meu entorn, la gent de l'esplai, tothom, quan es dirigien a mi, entre ells parlaven en català, però jo mai a la vida havia dit que la gent canviés l'idioma. És aquell concepte de "que per educació". I llavors el meu home no va canviar d'idioma. (Anna)

El nou entorn catalanoparlant familiar, juntament amb el fet que ni el seu marit ni el seu amic convergissin al castellà va fer que, primer mantinguessin converses bilingües, i amb el temps, sense gairebé adonar-se'n, anés progressivament usant cada cop més el català, fins al punt d'arribar a gairebé adoptar un monolingüisme català.

I mira, una Setmana Santa ens vam conèixer. I va ser molt divertit, perquè tots parlaven en català menys jo. I quan ens vam conèixer, els que anaven amb mi, parlaven en català entre ells i quan es dirigien a mi, parlaven en castellà. En canvi, el Joan i el seu amic, que anava amb ell, em continuaven parlant en català, i els altres al·lucinaven, perquè jo els contestava en castellà. Però és que jo no obligava ningú a parlar castellà, però m'hi parlaven. Clar, què va passar? El Joan no canviava mai d'idioma, i al final, per simpatia, per facilitat, no sé, el cas és que vaig acabar parlant català. Vaig acabar parlant català amb ell i això, jo sense donar-me'n compte, vaig acabar parlant català també amb els meus amics de tota la vida, que parlaven en castellà, també parlava en català. (Anna)

(...) en aquell moment, parlar català només, no va ser una decisió presa, sinó que la decisió em va portar i va haver un moment que et trobes que només parles català i que somnies en català (...)

Aquest cas és molt interessant perquè, a més, il·lustra un seguit de situacions diverses. D'una banda, introdueix en l'equació lingüística el factor afectiu. Aquesta situació, i que la descrigui com un procés gairebé inconscient (*sense donar-me'n compte*) ens parla d'una convergència inversa: és a dir de la llengua hegemònica a

la llengua minoritzada (a diferència del que va fer la seva mare). Podríem atribuir el fenomen al simple fet que el seu nou espai social/familiar és catalanoparlant, però sembla més raonable pensar que la fermesa del seu marit i del seu amic en mantenir-se sempre en català (a diferència dels altres de la colla, que li giren la llengua) és el factor definitiu en el seu canvi. La seva convergència al català amb el seu marit i la seva colla s'acaba reblant amb un doble salt mortal: ella, que no té el català com L1, acaba no solament parlant en català sistemàticament amb tots els catalanoparlants, si no que traspasa aquesta frontera i ho fa extensiu a tothom que no té el català com a L1, incloses (i això és molt rellevant perquè és la part més complexa) amistats seves de tota la vida. El relat de l'Alba ens parla, doncs, de gairebé tot: de convergència lingüística (la de la seva mare i la d'ella mateixa, de signes oposats), de minorització, aculturació i assimilació la llengua catalana (socialització en barris d'immigrants espanyols durant el franquisme), de fidelitat (el seu marit i el seu amic), de girallengües (la resta d'amics del marit). Així com d'un procés més tardà de solidificació del seu hàbit en termes d'agència i empoderament en un plànol, ara sí, ja més conscient i ideològic.

També encaixaria en aquest grup el cas de la Magda, que a part del contacte acadèmic amb la llengua, atribueix també l'inici del seu procés cap a l'assertivitat a una relació afectiva: (...) *crec que també va tenir una certa importància la meua parella de llavors, que crec que per una qüestió de model lingüístic a casa seva, ja estava fent ell aquesta qüestió de mantenir-se en català i no canviar de llengua.* (Magda).

Podem, doncs, aventurar-nos a vincular el plànol afectiu (familiar, amorós...) d'una manera o altra a la resistència a la minorització. Aquest element de proximitat, d'una banda, proveeix d'un model que no solament demostra que aquesta actitud és necessària i possible, sinó que a dona una pauta, una guia. Aquesta guia pot obrir les portes a tenir una major consciència de les pròpies possibilitats (agència) i a eixamplar-les mitjançant la pràctica i aprenentatges (empoderament).

Conviccions polítiques/consciència nacional

Aquest apartat fa referència a causes directament derivades d'un seguit de reflexions o posicionaments plenament conscients elaborats a partir d'elements de l'àmbit polític, tant pel que fa a l'eix dreta-esquerra com a l'eix nacional (identitat) i les seves derivades lingüístiques. Aquest capteniment polític és força transversal en les declaracions de les persones informants, però no apareix en totes, i sovint, quan ho fa, és més en la fase de consolidació del nou hàbit, i no pas tant a l'inici del tot aquest procés. El cas de l'Emili (el jove estudiant de Sagàs) que ja venia d'una transmissió familiar com la categoria descrita en l'apartat anterior, il·lustra el seu referment en una segona fase amb aquestes paraules

Sí, sobretot arran dels fets de l'1 d'octubre i això, encara més amb el fet del 155, encara et refermes més en voler parlar la llengua que s'està atacant constantment, dia a dia, tant a les escoles com al carrer, en tots els àmbits de la vida social i cultural. Per tant, em reafirmava més en parlar català, seguint-lo utilitzant al carrer i en tots els àmbits possibles. (Emili)

També el procés cap a la independència i els fets de l'octubre del 2017 és una marca temporal molt clara per l'Anna, que juntament amb la causalitat per transmissió conjugal al principi del seu recorregut cap a l'assertivitat, acaba segellant el seu compromís amb la causa lingüística per motius, ara ja, polítics.

Ara, fa potser dos anys, des que ha començat tota la història aquesta del procés, que dius: és que ens ataquen per totes bandes! Al voltant de l'1 d'octubre, el procés i tal. Sí, és que ens ataquen per totes bandes. No ens deixen votar, però és que al final no ens deixaran ni parlar el nostre idioma. (...) Però jo no era conscient de que hi havia un problema amb el català, he sigut conscient ara. Això, si no ens hi posem en sèrio, llavors ha sigut ara que he pres la decisió. Penso que si no ens hi posem seriós, això s'acaba. (Alba)

Tot i que de les declaracions del Joaquim no correspon de forma directa a una causalitat d'origen polític, trobo molt interessant incloure en aquest apartat unes reflexions que ell, fa sobre el lligam llengua/política:

(...) hauríem d'aconseguir que no fos així, però desgraciadament, en l'actualitat, aquesta connexió existeix. Les persones que tenim una certa consciència nacional som els que tenim una certa consciència lingüística. Llavors, això és terrible. Perquè ens aboca al fracàs social. En el meu cas coincideix. Si jo no fos independentista, no sé com seria, però sóc independentista d'esquerres i tinc una actitud lingüística militant. Això no ho puc defugir. Ara, jo he vist persones de la meva mateixa línia, que no tenien aquesta actitud. O sigui, que no hi ha una relació causa efecte. (...) El que hauríem d'aconseguir no és això, sinó l'opció inversa. És a dir, que les persones prenguessin consciència lingüística al marge de la seva ideologia política. No que els que ja tenen la ideologia política renunciïn a la seva consciència lingüística, no fitem. Però bé, són coses que, per anar bé, haurien d'anar per separat. La llengua és una cosa i la ideologia és una altra. Però estem en un estadi que estem. Els que tenim una mica de consciència, majoritàriament, o un nombre important, també tenim consciència nacional. Jo penso que això últim ens està perjudicant. Ens marca. Hi ha una marca més, com la llengua no està prou marcada..., és una marca més, que és una marca ideològica, que és que la gent que defensa la llengua catalana són d'un espectre polític concret i això és altament nociu. La gent que defensi la llengua catalana no ha de tenir un espectre polític: ha de ser la gent que defensi la llengua. (Joaquim)

Com podem veure, les declaracions del Joaquim parlen d'un equilibri difícil: d'una banda, expressen el seu desig de desvincular llengua de política, i de l'altra banda una realitat que no encaixa exactament amb aquest plantejament: *no ho puc defugir (...)* però *haurien d'anar per separat (...)*. Ell mateix ho situa, doncs, en un plànol de desideràtum, però sembla contrastar-ho amb una realitat que és més tossuda. molta gent estableix el vincle de forma explícita.

Deixant a un costat les reflexions d'en Joaquim, és important assenyalar que tant el cas de l'Emili com el de l'Alba coincideixen en el fet que aquesta causa del seu canvi apareix en una segona part del seu recorregut, en concret en una fase de consolidació o reforçament (ja hem assenyalat que diferents causes poden concórrer

simultàniament o separades en el temps). L'element ideològic no solament aporta un marc de reflexió i de presentació de la problemàtica, sinó que apunta a una possible solució, més enllà de la pràctica assertiva diària: l'horitzó d'una emancipació nacional de Catalunya (independència política) plana en aquest marc com una de les possibilitats de revertir la situació, o si més no, de posar unes bases legislatives que superin aquest context d'*atacs constants* a la llengua, segons les seves pròpies paraules. Hi ha, doncs, en aquest capteniment una mirada col·lectiva, una esperança en què la concurrència de les actituds individuals amb el *momentum* polític adequat pugui, un dia, aturar el procés d'aculturació i de substitució lingüística. Veiem encaixar aquest paral·lelisme o vincle entre la defensa de la llengua i la de l'emancipació nacional amb la definició de lleialtat lingüística definida per Uriel Weinreich (1996: 221) en el sentit que ambdues lluites ocupen una posició molt elevada en l'escala de valors dels individus que ho expressen, i en concret pràcticament a la mateixa alçada, dins aquest barem. El fet que el fenomen de la llengua i la política pugui de vegades tractar-se com un *continuum* o, en una *hibridació* de pertinences i que s'hi pugui traçar una línia que va d'el fet individual al fet col·lectiu remet a la definició d'identitat que fa Verena Stolke (2009:165), segons la qual a partir de caràcter únic i durador d'una persona es formen associacions o grups humans que compareixen els mateixos drets distintius (o si més no, aquells més rellevants), tot generant una nova realitat essencial, o com diria Wegner (2011): *una manera de ser al món*, que entenem tant individual com col·lectiva. En el cas de l'Anna, a més, parlem d'una hibridació identitària, a la manera com ho entenc Canclini (199: 36-45), ja que s'hi entrecreuen diverses pertinences tant familiars com lingüístiques i polítiques que depassen els encapsulaments conceptuals tradicionals.

Saturació de la convergència al castellà

Aquesta categoria fa referència a processos personals lligats a l'autoestima/orgull d'individus que sovint s'han socialitzat en espais molt majoritàriament catalanoparlants. El relat és el d'una no adaptació o una incomoditat, més personal que no pas política, amb la norma de convergència a la llengua dominant (en aquest cas, el castellà). Aquesta inadaptació acaba provocant un cansament que

mena a l'assertivitat, un espai en el qual, malgrat tot, es troba més còmode. És de forma molt clara el cas del Joaquim, que en les seves declaracions acaba usant i repetint tot de sinònims del concepte fatiga:

Arriba un punt que te'n canses. Quan vaig començar a treballar al bar, una mica, va ser quan em vaig començar a plantejar això. Tenia 28 o 30 anys i encara no... Estàs una mica obligat a dirigir-te a la gent en l'idioma que parlava, perquè vivim així. Jo intentava escaquejar-me tot el que podia, perquè estava fins al monyo d'haver d'atendre a la gent en espanyol i estava molt cansat. I quan vaig plegar del bar, estava tan cremat, bueno, abans i tot, (...) perquè l'experiència aquesta d'haver de treballar per força amb una llengua que no és la teva, acaba cansant molt. Quan treballes de cara al públic i t'has d'adreçar a algú en la llengua que a aquest algú li sembla (...) Et canses. D'això et canses molt, perquè això cansa. I al final, va haver-hi un moment que em vaig cansar. Va haver-hi un moment que vaig dir s'ha acabat. I si algú es rebot, doncs ja en parlarem. I no se'm va rebotar ningú, eh? Dins del bar no se'm va rebotar ningú. (Joaquim)

Com ja apuntava en la primera presentació d'aquest informant, el cas del Joaquim és especialment interessant pel fet que és un treballador de cara al públic (restauració) i a més ho ha estat sempre per compte d'altri (assalariat) i, per tant, sota una jerarquia. En un principi aquests dos factors, que sovint són percebuts com molt condicionants en el sentit d'empènyer fortament cap a la submissió lingüística, sembla que no l'han dissuadit de la seva decisió cap al canvi. Això ho atribueixo a la concurrència de dos elements. El primer seria que tota la seva activitat professional s'ha dut a terme dins el barri de Sants de Barcelona, que si bé ha estat tradicionalment un barri de gent treballadora, ha sabut mantenir un teixit sociolingüístic català similar al d'altres barris populars com Gràcia o Sant Andreu. També es dona el fet que els bars on ha treballat no eren els típics barcelonins del centre amb molt de turisme, sinó que es forneixen d'una clientela local, i, per tant, més proclius a entendre el català. És as dir, ho ha pogut fer en un espai relativament còmode. D'altra banda, però, creiem que hi pesa encara més un factor personal o de caràcter: al llarg de l'entrevista en Joaquim sempre mostra molta força i

determinació, d'una manera tan clara que fa pensar què hagués pogut defensar molt bé la seva decisió en pràcticament qualsevol context.: *és que qui ha de prendre la decisió sobre les llengües que parlo jo? Jo que en parlo tres. Collons, pues jo!. Una altra persona? No. Jo sóc sobirà* (Joaquim). Hi ha un *alliberament* en el fet de decidir no convergir més al castellà. Aquesta emoció és molt significativa i clarament consolidant de la seva decisió. Podem vincular aquesta sensació d'alliberament a un procés d'empoderament, ja que adreça un canvi de les limitacions que patia/sentia. Diu Kabeer (1999) que l'empoderament es va donant en fases successives, que implica un canvi en les relacions de poder i que aquests canvis, en el sentit de la recuperació d'espais, tenen una repercussió positiva en la salut (que entenem tant física com emocional). Escoltar el relat del Joaquim ens fa pensar precisament en aquest efecte col·lateral de l'empoderament, ja que totes les referències al desgast o afartament de la situació anterior fan pensar en un gran pes en la salut emocional del qual sembla haver-se'n deslliurat. És més feliç ara que no és submís lingüísticament.

Diu Barañano (2007:5) que la dinàmica més freqüent dins els processos d'aculturació és que les cultures dominades assumeixen les característiques de les dominants perquè acaben percebent (o constatant) que en aquests contextos és més *rendible*, en termes de supervivència, cedir i acabar assumint les pautes dominants. Curiosament en el cas del Joaquim sembla succeir el contrari: allò que li fa la vida més fàcil no és pas adaptar-se a la situació del dominant, sinó recuperar el seu espai de normalitat lingüística. Entenc que en el seu cas hi té a veure un procés de socialització en uns espais (família, escola, barri...) on la llengua catalana tenia una presència gairebé absoluta.

Dolor de llengua

El nom d'aquesta categoria s'inspira en l'obra homònima d'Enric Larreula (2002) que descriu les respostes emocionals de dolor/tristesa de la gent amb consciència lingüística davant el procés de substitució. Si bé és cert que aquesta emoció plana de forma directa o indirecta en la majoria de les declaracions de les persones entrevistades, hi ha una d'elles que ho fa molt explícit i ho lliga directament a la

seva presa de decisió cap a l'assertivitat. És el cas d'en Tomeu, el fuster retirat de Menorca.

Tenia 43 anys, perquè quan me vaig separar, abans tot el meu ambient era catalanoparlant. Però després, vaig canviar els meus cercles, vaig conèixer aquests nous amics castellanoparlants i tal i va ser quan me vaig posar diríem fermes. Diríem d'una manera formal, perquè com vaig canviar d'ambients, havia de prendre consciència (...) veig que està en decadència, molta gent no valora sa importància de sa llengua. Ho sent, se sap greu, però igual que fa, no sé, potser 20 o 30 anys, també vaig prendre auto imposar-me certes paraules que per mi es perdien i me sabia greu, que era *as mes tots*, que en castellà es *en vez... menys*, que l'empra avui en dia quasi tothom, *es manco*, i després emprar paraules com *tornascrus*, un anglicisme.... Mantenir ses paraules que jo recordo que eren normals i ara s'han passat en decadència pronunciada (...) En el moment que la veig decaure, això me posa en defensa. En defensa de dir no. (Tomeu)

El relat d'en Tomeu durant tota l'entrevista està carregat d'adjectius i de gestos emocionals, parla d'amor, de dolor, de pèrdua, de tristesa, de desafectes... de forma constant. Això per si mateix ja indicava de forma clara que podia legitimar una classificació causal en aquests termes, però en puritat també hem de dir que no es dona una situació de dolor de llengua sense una consciència lingüística prèvia, ni que sigui molt elemental, i que aquesta sempre conté o pot contenir elements de reflexió acadèmica, política o d'activisme, d'una manera o altra. Això explicaria expressions com *posar-se ferm*, *defensar...* o el fet d'*autoimposar-se* salvar el lèxic, de forma explícita i activa. Relacionem totalment aquest capteniment amb el vincle afectiu amb la llengua que esmenta Weinreich segons la qual "la indefugible implicació emocional amb la llengua materna" (1996: 222) és condició principal de la *lleialtat lingüística*, entesa aquesta en un sentit ampli, com tot un seguit de posicionaments que busquen la conservació no solament de la llengua, sinó també de la seva puresa o genuïnitat enfront de l'assimilació. Tanmateix, aquesta actitud militant no apareix arrelada en un context col·lectiu, en Tomeu no participa de cap entitat ni es recolza en cap comunitat de defensa de la llengua, ni tan sols cita

lectures o referents: tot sembla començar i acabar en ell mateix, de manera que aquesta consciència no es correspondria exactament a la que apareix en la classificació de raons polítiques o intel·lectuals/acadèmiques, com el que explico a continuació

Aproximació intel·lectual/acadèmica

En aquest cas apunto a causes derivades de processos de descoberta de la situació de la llengua en espais educatius formals (acadèmics) o informals (xerrades, tallers...). Es tracta, doncs, d'un canvi des d'una perspectiva cognitiva que acaba esperonant un activisme lingüístic (sigui exercit des de l'àmbit individual com col·lectiu). Tant la Magda com en Martí atribueixen en gran part el seu canvi a aquest factor:

Crec que hi va haver com dos elements que m'hi van portar. Un, realment els meus estudis, perquè d'alguna manera va ser el moment que vaig entrar en contacte amb la Carme Junyent, que des del començament la vaig tenir a primer i per altres coses, que comences a prendre consciència que potser a la família no has vist i, en canvi, estudiant filologia comences a interioritzar coses sobre la llengua (...) Llavors també, a la facultat, hi havia aquesta part que també comences a conèixer la història de la llengua, i acabes prenent consciència de tot plegat i dius fins aquí. Jo crec que la vida m'està portant fins aquí i arriba un punt que naturalment dius ja està. (Magda)

(...) 20 anys, jo el situo més o menys aquí, crec que va ser el moment que vaig prendre més consciència sobretot a través d'un lingüista, en Pere Mayans, que ens va fer una xerrada a l'assemblea de joves, i ens va fer entrar molt en consciència de quina era la situació del català, traient dades, comparant amb la situació d'altres llengües minoritzades... i això em va fer... o sigui, jo tota la vida havia estat en un entorn molt catalanoparlant i no m'havia semblat estrany parlar en català, fins i tot amb la meua família, amb la família per part de mare, que sempre m'han parlat en castellà i jo els he respost en català, perquè així m'ho van ensenyar de petit, però a partir d'aquell moment, prenc consciència de que no m'hauria de canviar mai de

llengua, que hauria de militar per defensar la llengua en el dia a dia. Llavors ho passo a fer més conscient. (Martí)

Veiem que tant en el cas de la Magda com el d'en Martí, ens situem en una edat d'estudis acadèmics i que, a més ambdós posen noms a referents d'aquest àmbit, en concret de la lingüística: Carme Junyent i Pere Mayans. Podríem haver fusionat aquest grup de causalitats amb el de les conviccions polítiques, però em va semblar que es podia afinar amb aquesta divisió, donat que el debat de la lingüística pròpiament parlant, malgrat tenir-hi connexions, supera de molt el del debat polític del dia a dia i també els seus tempos. Hi aplica una mirada més llarga i profunda, i pot articular-se amb altres disciplines, com ara la sociologia lingüística, la psicologia, l'antropologia, etc. Si la causalitat d'origen polític oferia un marc contextual on poder analitzar i debatre possibles sortides a la situació, el marc acadèmic també n'ofereix un, si bé aquest cop l'aproximació és més intel·lectual i de base científica, un marc on les dades sociolingüístiques cobren especial rellevància i fonamenten els posicionaments. Ambdues aproximacions es poden donar de forma simultània i presentar-se entrecruades, quan els informants expliquen les raons del seu canvi d'hàbits, però entenc que no són exactament de la mateixa naturalesa. Aquest posicionament, doncs, parteix de coneixements molt clars, conscients i profunds dels processos de subordinació lingüística i cultural, i des d'aquesta perspectiva perceben de forma molt nítida, en el dia a dia, com evolucionen els processos d'aculturació, assimilació, minorització i convergència lingüística del seu propi context cultural. Aquest testimoni, juntament amb les seves capacitats analítiques (acadèmia) els converteixen en potencials agents de canvi de primer ordre en possibles polítiques de revitalització.

4.2 Canvi parcial o total? Progressiu o sobtat?

De forma unànime, de totes les entrevistes realitzades es desprèn que el canvi ha estat progressiu i gairebé sempre en dues fases: una primera marca temporal acostuma a ser un període de presa de consciència, on apareix un senyal clar que cal anar cap a un canvi d'hàbits en l'àmbit personal i una assumpció de la responsabilitat individual que ha de menar, forçosament, cap a l'ús de la pròpia

agència lingüística. En una segona fase, i tancant un procés cap a l'assertivitat que pot durar mesos o anys, s'esmenta una altra marca temporal que sovint és producte d'una causalitat diferent de la primera.

En aquest sentit, el cas de l'Alba ja hem vist que va ser exactament així, i per això ens ha aparegut en dues de les classificacions causals: una per motius familiars/conjugals en una primera instància als seus 25 anys i una molt recent fase de consolidació el 2017 per motius ideològics/polítics. Aquest període ve a ser d'uns 33 anys en total.

En Joaquim, també ens parla de dos moments ben definits, si bé en el seu cas la causa és sempre la mateixa: es va cansar de la convergència al castellà: el primer moment va ser a 28 anys i un altre als 35. És a dir, ens acota el seu procés dins un marge temporal d'uns set anys de transició on d'alguna manera va fent una maduració/reflexió molt lenta:

Sí, des que me'n vaig començar a adonar fins que no em vaig posar, no vaig prendre la decisió de prou, va passar molt temps, potser van ser 7 anys, tranquil·lament, potser van ser 6, però tranquil·lament (...) Als 28 va ser quan vaig començar com el procés de que ja em molestava molt. Llavors, aquí ja vaig començar. I després va ser quan em va començar a carregar de veritat. Fins que no vagi estar treballant cada dia, allà va ser, parlant en plata, va començar a tocar-me de veritat els collons. A partir d'allà, ho vaig anar reflexionant i va ser cap als 35, calculo jo, és una mica aproximat, que vaig fer com el clic de dir a tothom li parlaré en català. I a qui no li agradi, que es foti.(...) Això va ser llarg, admeto que va ser llarg. Però quan tenia 34 o 35, se'm va acabar la paciència i va ser... prou. (Joaquim)

La Magda, que de la mateixa manera assenyala dues causes (si bé en seu cas, pràcticament simultànies: aproximació acadèmica + transmissió conjugal), també parla d'una transició, però el seu procés va ser molt precoç (a 20 anys) i amb un marge temporal notablement més curt, ja que ho restringeix a menys d'un any dins la seva etapa d'estudiant universitària: *tinc molt clar que va ser una decisió conscient i que va tenir com un procés* (Magda). En un aclariment fet amb posterioritat a la primera entrevista, la Magda em parla d'una progressió gradual:

primer va desenvolupar estratègies per aplicar el canvi en espais més favorables (gent nova: àmbit públic, gent desconeguda, encontres casuals, etc.) i, després, un cop superades les incomoditats en aquest àmbit, va passar a situacions més complexes: família política i amistats/relacions antigues amb les quals convergia al castellà.

Pel que fa a si el canvi de comportament és parcial o total, es desprèn -tant de les respostes facilitades en el formulari com el contingut de les entrevistes-, que més enllà de les estratègies graduals desplegades en el període concret del procés de canvi, aquest ha acabat consolidant-se com a pràcticament total. Dels sis informants, quatre s'assignaren un 9 i dos un 10 (en una escala d'assertivitat que anava del 0 al 10). Fins i tot les persones que varen indicar un 9, semblaven declarar-ho per prudència, o per cobrir casos molt excepcionals. Això ens parla d'alguna manera d'un *tot o res*, com si un cop desenvolupades les estratègies, acumulada l'experiència i la força de voluntat per a tirar-ho endavant, no pagués la pena anar fent readaptacions o reconsideracions.

4.3 Conseqüències/repercussions del canvi

En aquest apartat miro d'escatir quines són les repercussions que els informants han pogut detectar en el seu entorn a partir del moment en què el seu comportament assertiu ja està consolidat i com el canvi d'hàbits i les reaccions positives o negatives generades en els seus entorns afecten els protagonistes mateixos. Es tracta de veure si l'assertivitat lingüística genera moviments de prou entitat per a poder considerar que sigui una eina útil en l'àmbit de la revitalització lingüística i registrar si el pla emocional en el qual es troben és sostenible o, al contrari, produeix un desgast elevat que posi en perill la sostenibilitat de l'actitud assertiva. Per aquest propòsit he extret de forma exhaustiva declaracions de tots i cadascun dels informants, ja que he considerat que són dades especialment valuoses.

Alba

El primer que vull destacar és que la primera baula de la possible concatenació d'efectes sociolingüístics arran d'un posicionament fidelingüe és el mateix canvi operat en l'Alba a causa del contacte amb el seu marit, com hem comentat en un apartat anterior. Aquest canvi que és registrat i apreciat per gent del seu entorn, i que ambdós (Alba i marit) reben com una lloança: *Tinc una amiga que sempre li deia al Joan, no t'ho podem agrair mai tant, que hagi fet parlar català l'Alba!* La posterior postura assertiva de l'Alba, a més, ha fet canviar el comportament lingüístic de les seves velles amigues catalanoparlants de Badalona. Fins que ella no va fer el pas, li convergien sempre al castellà, i ara ja no (si bé amb alguna dificultat):

Jo, les meves amigues, és molt curiós, perquè encara ara hem de fer l'esforç, que és molt divertit, entre elles parlaven català i quan es dirigien a mi, es passaven al castellà (...) I jo contestava en castellà. Totes les converses meves cap a elles eren en castellà. Però entre elles parlaven català. (Alba)

Quant a repercussions negatives pel fet de mantenir-se en català, diu que pràcticament no n'hi troba, sinó que més aviat s'hi estableixen converses bilingües sense massa problema o, com li va passar a ella amb el seu marit, acaben convergint al català d'una forma gairebé inconscient: *I ara veig que aquesta amiga, quan portes estona parlant amb ella, com jo ara no canvio al castellà, ella acaba contestant en català.* També en fa una valoració positiva en termes de visibilització, perquè ella entén que pot tenir repercussions positives a la llarga pel que fa a la d'integració dels estrangers al país d'acollida, un col·lectiu amb qui hi té tractes:

És una mica obrir la ment i que la gent sàpiga que això és un altre país. No sé si aconseguirem que la gent l'acabi parlant, però sí que aconseguirem almenys que ho sàpiguen (...) Que prenguin la decisió de parlar-lo o no, ja ho veurem, però almenys que sàpiguen que estan a un altre país i que hi ha un altre idioma. (Alba)

Tenim, doncs, almenys, en el cas de l'Alba, tres repercussions/canvis en el seu entorn que resulten bastant identificables. D'una banda, ha observat la convergència al català per part d'algunes de les persones castellanoparlants que coneix o amb les que interactua esporàdicament. En segon lloc, ha aconseguit que les seves velles amigues catalanoparlants ja no se li dirigeixin en castellà. En tercer lloc, en ús de la seva agència, assoleix una visibilització en col·lectius que d'altra manera no tindrien accés al coneixement de l'existència de la llengua o als avantatges de conèixer-la per tal d'assolir una integració més profunda. En el cas de l'Alba, doncs podem parlar de diversos casos de convergència inversa (és a dir, a la llengua minoritzada) en el seu entorn i d'una assertivitat sistemàtica que desenvolupa amb un grau molt alt de comoditat. Ferran Suay (2022; 2019) explicita que cal atènyer la comoditat perquè aquesta actitud assertiva es pugui sostenir en el temps. Segons Leiva (2015:19), l'agència va lligada a un propòsit específic i intencionat que va dirigit de forma clara a produir canvis o a assolir poder per a produirlos més endavant. El relat de l'Alba encaixa completament amb aquesta definició, ja que és el d'una persona que, amb el temps, acaba sent plenament conscient de la seva agència lingüística i l'aplica de forma conscient en el seu dia a dia, tot observant-ne i avaluant-ne els resultats.

Emili

Així com l'Alba assenyala certa comoditat en el seu posicionament (segurament degut a l'hàbit adquirit al llarg de tants anys), l'Emili expressa més dolor o conflicte amb relació a les reaccions i interaccions de la gent del seu entorn. D'una banda, algunes de les seves amistats (catalanoparlants, especialment) li retreuen de vegades que sigui tan *radical* o *exagerat*:

No sé, a part, els comentava als meus amics i algun deia “hòstia, és que ets un exagerat, no et costa res passar-te al castellà”, “hòstia, és un guàrdia civil, l'estàs provocant perquè li estàs parlant en català” (...) em coneixen com una persona que mai canvia la llengua, que sempre es manté amb el català i a vegades he rebut això que et comentava, “que provoques, que no cal, que pots parlar castellà” (...) (Emili)

I, d'altra banda, mostra dificultats a l'hora de trobar estratègies per gestionar-ho millor emocionalment i pot reaccionar de forma irada:

(...) vaig entrar un dia a la botiga, i no sé, les tres noies que serveixen, són d'origen sud-americà, no sé quant fa que estan aquí Catalunya i tal, i em vaig adreçar en català a elles (...) I em van dir “en castellano, por favor”. Vaig agafar i vaig marxar (...) em produeix ràbia, el fet de que no t'entenguin amb la llengua del teu país al teu país. (Emili)

De moment, la seva forma de poder contrarestar aquest sentiment d'adversitat i desgast, ràbia... és l'amor propi i un sentir del deure que emana de les seves conviccions. Se sent formant part d'una tradició històrica de gent resistent a l'assimilació i a les polítiques lingüístiques repressives de l'estat espanyol:

(...) orgull pel fet de no ser d'aquests que sí que canvien. Mantenir-te ferm amb els teus ideals, amb la teva idea, que saps que si el català se segueix parlant i segueix vivint és gràcies a gent com tu, que durant ara, durant el franquisme i durant la transició, durant la democràcia, el van seguir parlant, en la clandestinitat i en tots els àmbits possibles. Per tant, orgull, tant meu com de la meva família, com dels meus avantpassats que seguien parlant català, en situacions molt més complicades que les actuals. Per tant, jo em reafirmo amb els meus ideals, i jo seguiré parlant català d'aquí 5, 10, 20 i 50 anys, fins al dia que em mori (...) Em trobo amb aquestes situacions, que és molt cansat d'haver d'anar repetint a la gent, però bueno, és el que s'ha d'anar fent per mantenir la llengua. És important que fem això. (Emili)

El relat de l'Emili, doncs, apunta més cap al resistencialisme, la lluita, l'activisme... i no sembla registrar massa resultats positius en forma de canvis o reforços en el seu entorn. L'esperonador, la benzina és la satisfacció per la fermesa, per la coherència pròpia, i que entenem molt lligat a la seva estima per la identitat, una identitat com la definida per Weinreich (1996: 23), segons la qual la llengua fa d'aglutinador simbòlic de grup, que sovint cohesiona especialment

aquella gent que la té com a llengua materna, i que entra moltes vegades dins l'esfera de la identitat nacional. La resiliència lingüística de l'Emili encaixa amb la definida des de la psicologia per Oriol-Bosch (2012: 77), segons la qual la confiança en un mateix, la capacitat d'actuació, la persistència en el compromís i recolzar-se en creences morals en són factors indispensables. L'Emili està, definitivament exercint resiliència, però estem parlant d'una resiliència, que, de les tres expressades per Arciniega, és la de mínims, és a dir la categoritzada com a *resiliència com estabilitat*, que implica bàsicament mantenir l'estabilitat i assimilar els danys, a diferència de la *resiliència com a recuperació* o *resiliència com a transformació*, que ja impliquen uns canvis majors i en positiu en el teixit social i cultural (Arciniega, 2013: 8-9)

Joaquim

En relació a la interacció social, en Joaquim -des de l'autoritat conferida per la seva experiència de treballar de cara al públic en l'àmbit de la restauració durant molts anys- comença per voler desmuntar molts dels mites o les pors que té la gent a l'hora d'imaginar-se el canvi d'hàbits lingüístic vers l'assertivitat. Sosté que el nivell de conflictivitat que s'ha acabat trobat és insignificant:

Després aquestes històries de cambres de terror, que expliquen al Twitter... a mi no m'ha passat mai, treballant de cambrer (...) No m'ha passat ni renovant-me el DNI (que m'han atès en català) (...) jo he tingut una vida bastant plàcida, parlant en català. Sempre. O gairebé sempre (...) T'entenen, t'acaben entenent (...) Hi ha com molta prudència, com una mena de pànic a fer, a prendre aquesta actitud, i en realitat no passa res. (Joaquim)

Una altra cosa que m'explica en Joaquim és que estar sota una jerarquia laboral (com ara ser un assalariat) no té per què ser sempre un impediment per mantenir-se ferm en l'ús de la llengua, especialment si ets apreciat per com assumeixes les teves responsabilitats o ets especialment necessari:

(...) jo amb la propietària -que era una persona castellanoparlant-, tenia molta confiança, però no li vaig explicitar la meua decisió (...) La propietària es dedicava a fer sobretot tasques de gestió. (...) ella segur que se'n va adonar, perquè no era ximple ni idiota, i tenia experiència i les caçava al vol, i mai no em va fer cap observació. Jo oferia les meves compensacions: sabia com anava tot, mai no es va posar impertinent amb aquest tema ni va treure el tema (...) Jo donava una atenció més que correcta i competent i si el tio parlava en castellà i jo li parlava en català, cap problema. (Joaquim)

Quan li demano si al seu entorn ha notat canvis en el sentit d'imitar el seu comportament, o si coneix més gent assertiva em diu que no, però admet que potser és perquè simplement no s'hi ha fixat ni li importa massa. En té prou amb estar satisfet de la seva coherència, no sembla necessitar sentir-se vinculat a una comunitat, però el que sí que manifesta de forma clara és que el canvi ha estat fàcil malgrat que no s'ha trobat tants reforços positius com altra gent explica:

Potser és perquè no m'hi he fixat. Ho he tingut com una decisió molt meua, no m'he mirat gaire si ho feien els altres. No m'ho he plantejat. Em servia per mi i ja m'estava bé (..) Llavors, també et diré, que inputs positius han estat escassíssims. Tampoc m'amagaré d'això. Allò de "oh, que bé que em parlis català, perquè així n'aprenc", això m'ha passat comptadíssimes vegades. De la mateixa manera que m'ha estat fàcil tirar milles, alegries, poques. (Joaquim)

Les aportacions que em fa en Joaquim des de la seva experiència, doncs, van en la línia de trencar mites i prejudicis respecte de la conflictivitat (social i laboral) que molta gent imagina en el dia a dia de la persona que decideix ser assertiva lingüísticament. Fa un plantejament que duu a pensar que tot és més fàcil del que sembla, i és que ser llegit com una persona maleducada o poder ser identificat com una persona políticament radical o intransigent genera un conflicte intern (sovint amagat) que tenalla la possibilitat de plantejar-se un ús habitual de la llengua en un context on tots els indicadors assenyalen que el nivell de comprensió del català són

altíssims. En aquest cas en el qual en Joaquim explicita de forma sovintejada que la gent té por (conscients o no) a ser assertius lingüísticament, s'escau esmentar l'associació que en fa Guillem Belmar a les *ideologies of politeness*, un seguit de normes socials que fan que els parlants de llengües minoritzades interioritzin que és de mala educació parlar la pròpia llengua davant un interlocutor que usa la llengua dominant. Hi ha una por a quedar en evidència en fer ús d'una llengua marcada. Aquest comportament podria formar perfectament part d'un quadre de complex d'inferioritat. Aquest capteniment és a la base de la norma de convergència a la llengua dominant, i, per tant, un obstacle de primer ordre per a la revitalització de la llengua catalana (Belmar, 2021: 98)

Martí

En Martí percep que la seva insistència provoca canvis en el seu entorn immediat, especialment gràcies a la seva interacció i proactivitat en favor de la llengua en converses grupals. Això pot produir canvis tant amb gent que té el català com a llengua primera com els que no la tenen, tot i que de les seves declaracions es podria desprendre que, de vegades, aquests canvis poden ser circumstancials i deguts al seu incisiu activisme:

(...) he notat com que de gent no tan conscienciada, en certes relacions socials fan servir més el català... com que saben que jo sóc el pesat que tinc el català entre cella i cella... el fet de veure'm en un grup en una conversa, provoca que canviïn a parlar en català (...) M'ha passat que quan em veuen en un lloc, canvien al català, perquè saben que potser llavors els hi diré algo (...) I miro de fomentar que altra gent també ho faci. (Martí)

Aquest activisme, aquest posicionament proactiu constant no sembla desgastar-lo gens, i pràcticament mai es troba reaccions adverses:

Jo miro de no viure-ho gens conflictivament. No ho entenc com un conflicte i no voldria que ningú ho entengués com un conflicte. Si algú es posés en contra meva per això... però no passa gairebé mai. Gairebé sempre em

trobo amb gent que ho entén, pot ser que no ho apliquin amb coherència el que entenen, però com a mínim ho entenen. (Martí)

Quan li demano si coneix gent del seu entorn que hagi fet la passa cap a l'assertivitat lingüística ens comenta que sí, fins i tot de gent castellanoparlant d'origen, però que en qualsevol cas es tracta de gent més gran que ell, com si hi hagués un factor generacional especialment rellevant:

Conec a gent com la meva mare, per exemple (...) alguns companys d'altres parts de Badalona, que són molt més castellanoparlants, que en el moment que prenen una consciència social, comencen la seva militància (...) decideixen que parlaran sempre en català en tots els espais i que faran aquesta militància activa... i casos d'aquests sí que els conec, molt conscients. Però de la meva edat, la veritat és que no en conec gaires. Tinc la sensació que malgrat en general es pugui entendre racionalment el discurs i l'alarma, hi ha molt poca... no s'actua en conseqüència en moltes ocasions. (Martí)

En resum, en Martí em parla d'un activisme tranquil, amb nul·les experiències de conflictivitat i que genera canvis en el seu entorn immediat, si bé que estaria per veure quin percentatge d'aquesta modificació d'hàbits sociolingüístics en el seu entorn es consoliden i quins són contextuals deguts a la seva presència. Coneix altres casos de persones fidelingües, però troba a faltar aquesta actitud en gent de la seva franja d'edat (en té 27). En el cas del Martí, torno a trobar que, com l'Alba o en Joaquim, expressa total comoditat en el seu comportament. Ja havia destacat anteriorment que la comoditat és un factor clau per tal que parlem pròpiament d'assertivitat, si més no en els termes en què ho planteja Ferran Suay (2022; 2019). En Martí mostra plena consciència dels seus drets i la seva contundència en defensar-los es fa des d'una posició ferma però respectuosa. De vegades fa ús de recursos humorístics, que, com ja vam veure amb Arciniega (2013: 13-14) és un de les característiques de la resiliència, juntament amb l'autoestima i la pertinença a una identitat cultural.

Magda

La Magda també em parla d'una experiència d'anys d'assertivitat tranquil·la, si bé als inicis li va costar una mica, però no pas per les reaccions del seu entorn, sinó pel mateix fet de revertir el seu l'hàbit:

Al principi em creava violència a mi, ho passava malament, però era la sensació de dir: "ho mantinc". I també la sensació aquesta de que en un moment determinat desapareix la violència i es converteix en una cosa per defecte, habitual, que ja no et costa gens, que no hi ha cap problema, que la fas i s'ha acabat (...) També quan em dirigeixo a l'autoritat. (Magda)

La seva decisió de fer el canvi vers l'assertivitat no va ser mai comunicada explícitament a la família (la qual sempre ha convergit al castellà amb les noves incorporacions castellanoparlants), i si bé cap altre membre va seguir el seu comportament tampoc s'hi van oposar: *Diuen molt bé, aquesta ha fet un canvi, bueno, vale. Però això tampoc no els porta a dir faré la mateixa operació, i no la fan.* Tanmateix, en mantenir-se en català amb cunyat i cunyada, de vegades aconseguix certa convergència inversa: (...) *no hi ha hagut cap reacció negativa (...) diria que al contrari, el meu cunyat fins i tot, de tant en tant, em diu alguna cosa en català (...) després amb la meva cunyada, va ser el mateix (...)* I ja ningú es va sorprendre. Coneix encara poca gent assertiva, i els que ho són venen més aviat del seu entorn d'amistats i professional/acadèmic (lingüística). També hi ha el cas del seu fill, que comença a seguir les seves passes:

(...) tinc algun amic, que potser després de conèixer-me a mi, ho té més present i quan va als llocs, directament parla en català (...) I potser hi ha gent que potser ho havien començat a fer abans que jo, com la Carme i el Pere (...) al meu fill el tinc una mica adoctrinat(...), va a un institut a Nou Barris, on hi ha molta gent que és castellanoparlant, però fa pocs dies em va dir "mama, he anat a un Pull & Bear o una cosa així, i li he començat parlant en català a la noia, m'ha contestat en castellà, jo li he continuat

parlant en català i al final m'ha acabat parlant en català.” Uau! Molt bé!
(Magda)

Apropar-se en català a gent estrangera li ha portat sovint satisfaccions, així com mantenir converses totalment funcionals en bilingüe:

Jo en faig una valoració molt positiva, no només per com em sento jo amb mi mateixa, sinó perquè moltes vegades m'ha passat també que, per exemple, quan parles en català amb persones que és clar que tenen un origen extern forani i que no saps mai com respondran (...) hi ha vegades que hi ha un somriure perquè “hòstia, m'estàs parlant en català, que no ho fa gaire gent, jo l'estic aprenent...”, i potser no et diuen res, o potser t'ho diuen, però notes una cosa com “que guai, m'has parlat en català, i t'ho retorno i et parlo en català” (o en un català mancat, però t'ho dic). (...) De l'altra banda també perquè també observes que, en tenir converses bilingües, de vegades he observat que la pressió va cap allà i aquella persona va incorporant paraules en català, aquella persona que potser no parla habitualment en català, fins i tot es passa al català, perquè com jo no en tinc, la pressió passa cap a l'altre costat (...) si tu això ho fas amb naturalitat, amb la mateixa simpatia amb la que tindries qualsevol altre intercanvi, la gent no ho rep negativament. En general, la gent ho rep bé i es poden establir relacions properes amb bilingüe i no és un problema. Hi pot haver una molt bona relació a partir de parlar un en català i l'altre en castellà. No és un problema, ni comunicatiu ni emocional. Això m'ho he trobat molt. (Magda)

De l'experiència de la Magda, doncs, n'extrec que, després d'un inici difícil, la seva assertivitat es converteix en un hàbit molt consolidat i naturalitzat, i que observa com, molt sovint, i amb la conducta adequada, es produeix un canvi de signe de la convergència en converses bilingües, que, d'altra banda, són perfectament funcionals. Dins el quadre de tipologies de resiliència proposat per Arciniega (2013:8-9) podríem situar l'extensió del fenomen de la convergència inversa com un element clau per entrar en la categoria que ell anomena *resiliència*

com a recuperació, i que implica anar en la direcció correcta cap a una recuperació relativament ràpida després d'haver sofert un dany important (sociolingüístic, en aquest cas).

Tomeu

En Tomeu no registra molts canvis en el seu entorn menorquí ni coneix gent assertiva, però es dona per satisfet de mantenir-se en català i que els seus interlocutors ho acceptin de grat, tot mantenint-hi converses bilingües:

(...) vaig tenir una companya xilena i vaig tenir sa sort que ràpidament es va adaptar al català, que no en tenia ni sa més petita idea. I molt bé, xerràvem en català molt prest. I després vaig conèixer nous amics, així cap als 30 anys. Els nous amics, sa majoria eren castellanoparlants, i jo sempre en sa d'això d'intentar mantenir sa meva llengua, sapiguent que ells, com a mínim l'entenen. (Tomeu)

Tot i que en Tomeu fa algunes concessions amb alguna gent castellanoparlant (en funció del temps que fa que han arribat a l'illa), la seva fermesa no afluixa davant l'autoritat: *No, inclús vaig anar de testimoni a un judici d'un amic meu, a Maó, i quan va ser sa hora de declarar, vaig demanar per xerrar, que volia xerrar en català, i sa jutge no em va posar cap problema*. Sigui com sigui, més enllà de la seva satisfacció per la coherència basada en la seva gran estima i dolor per la llengua, diu que no troba que la seva actitud tingui cap impacte extern: *No, no crec que tingui cap importància social, però jo ho vull mantenir*. Tanmateix, més endavant ens fa un relat que ho desmenteix fins a un cert punt, ja que ens parla d'un cas de convergència inversa ben proper:

Tinc un amic que és de Jaén, amb qui faig feina ara, i ja des de molt prest, vam establir -perquè ell també hi va venir d'acord-, i sempre que li faig un WhatsApp li faig en català i ara (...) ell ja em contesta en català. Després, a l'hora de xerrar, amb ell personalment, xerrant professionalment, moltes vegades li xerro en castellà, però quan estem en grup, jo sempre en

menorquí, i ell ja el segueix. En tot cas me demana certes paraules i tal.
(Tomeu)

De les seves declaracions es desprèn un cert pessimisme en relació a la situació de substitució lingüística, que la força de la seva assertivitat rau en un convenciment intern i en un vincle emocional molt fort amb la llengua i que potser li passa desapercebut que està visibilitzant converses bilingües funcionals que provoquen, en algunes ocasions, la convergència al català. És interessant també observar que en Tomeu obre espais de negociació amb alguna de la gent amb qui vol mantenir la llengua (*vam convenir, vaig demanar, vam establir...*), que segurament són els casos que li semblen més difícils. Entenem això com una estratègia d'aproximació gradual per alleugerir incomoditats i facilitar el procés, incomoditats i dificultats que atribuïm a la pressió exercida per les *ideologies of politeness* que veiem en Belmar (2021:98).

Després de veure els testimonis de tots i cada una dels informants constato que, en la majoria de casos no es produeix un notable *efecte contagi* del model assertiu, de manera que ens apareix un paisatge d'un cert aïllament en aquest activisme que ve compensat per una determinació prou forta per a fer-ho sostenible al llarg dels anys, tot incorporant-ho com un hàbit més. Un altre dels efectes, aquest sí més comú, és el de la convergència inversa, que pot ser circumstancial o provocar canvis més permanents en les persones que en són subjecte. També queda molt clar que molt rarament hi ha reaccions refractàries o conflictives en els seus entorns. Tots els informants, a més, es mostren satisfets de la decisió presa i hi ha un orgull en mantenir la coherència, això té una repercussió en forma d'increment de l'autoestima. El fet que la seva actitud lingüística sigui permanent ens parla, per si sol, que s'hi estableixen multitud de converses bilingües totalment funcionals.

5. Conclusions

L'objectiu principal d'aquesta recerca era descriure les raons, el moment i la manera en què es desenvolupen els processos de canvi d'hàbits sociolingüístics a escala individual a la llum d'un marc teòric que fa dialogar els fenòmens lligats a la

minorització amb les seves respostes en forma de resistències, específicament dins l'àmbit sociolingüístic. És a partir d'aquí, i de l'anàlisi de les dades del capítol etnogràfic anterior que em dispo a extreure les següents conclusions.

Partint de denominadors comuns, em trobo que tots els casos analitzats coincideixen, com a mínim, en el fet que un cop presa la decisió de canviar els usos lingüístics vers el manteniment del català -i al final d'un procés de transició que pot ser més o menys llarg-, aquest procés ja no es reverteix ni afluixa sinó que, ans al contrari, es consolida totalment amb el pas del temps. Un dels efectes directes d'aquest posicionament és que els informants passen a convertir-se, doncs, en agents visibilitzadors de la llengua catalana en totes i cadascuna de les interaccions socials en les quals participen (espais familiars, laborals, professionals, lúdics...). D'altra banda, també veiem que les causes del canvi poden ser diverses (raons familiars, polítiques, acadèmiques, saturació de convergència...) però que sovint en concorren més d'una, ja sigui de forma simultània en el temps o de forma separada dins diferents fases de la maduració del procés. Constato també que, en tots els casos, l'assertivitat i l'empoderament lingüístic acaben produint una amplíssima majoria de converses bilingües perfectament funcionals que, a més, en alguns casos condueixen al fenomen de la convergència inversa (interlocutors castellanoparlants passant-se al català, sigui circumstancialment o permanent), i que aquest és un factor clau molt rellevant i específic d'aquesta situació. Malgrat que apareixen relats de conflictivitat personal al principi d'alguns dels processos estudiats (sempre més lligat al canvi d'hàbits mateix que no pas a causes externes), totes les persones participants fan una valoració molt positiva del seu recorregut, i mostren satisfacció en mantenir-se coherents amb la seva decisió. Consciència lingüística i autoestima semblen ser benzina més que suficient per continuar per un camí en el qual sovint no troben massa companys de viatge. També coincideixen en haver descrit un recorregut molt més planer del que hi ha instaurat en l'imaginari col·lectiu: un cop decideixen mantenir-se sempre en català, es converteix un hàbit com qualsevol altre, on els entrebancs són sempre una excepció. Per contra, pel que fa a l'efecte de modelatge vers la gent del seu entorn, sembla que per si mateix, el seu exemple no fa molt de forat, ni tan sols entre la seva gent més conscienciada de la necessitat de la defensa de la llengua. Aquest fet, juntament amb l'observació del buit generacional en termes d'assertivitat que Martí observa entre la gent jove,

assenyala una possible via de treball per part dels estaments encarregats de dissenyar polítiques lingüístiques.

Els nostres informants, doncs, se situen en un espai d'altíssima resiliència als impactes de la minorització lingüística, tot recuperant l'autoestima lingüística i sovint recolzant-se en el sentit de pertinença a una identitat col·lectiva, si bé des de posicions individuals, i fent front a l'estrès d'aculturació a còpia de ser conscients del potencial de la seva agència i de guanyar espais i confiança a partir de l'hàbit, l'experiència i el desenvolupament d'estratègies pròpies (empoderament) per tal d'anar-se sentint més còmodes nedant contracorrent. Des d'aquesta perspectiva crec que, si més no pel cas específic de la llengua catalana i el seu context, l'extensió de l'assertivitat lingüística pot ser una de les claus de volta per a poder revertir les recents dades sobre l'ús social de la llengua, que tant estan preocupants als sectors acadèmics, socials i polítics que s'hi senten interpel·lats. La invisibilitat condueix al raonament que l'aprenentatge llengua minoritzada no té cap utilitat i se'n pot prescindir. L'increment de la visibilitat en milers de converses i el fenomen de la convergència inversa combinats poden aportar un canvi molt significatiu, ja que com diu Ferran Suay (2022) *una massa crítica de parlants assertius pot contribuir a un canvi més general*.

Entenc que contrarestar les inèrcies provocades per la minorització lingüística, com ara la submissió lingüística a les ideologies del respecte (parlar la llengua dominant de l'interlocutor per no ser llegit com a maleducat) i la norma de convergència és una tasca complicada i multifactorial, però crec que, un petit increment en el percentatge de les persones assertives pot produir, a mitjà termini, un efecte multiplicador, i això és a causa del seu potencial per trencar el cercle viciós que duu la minorització a fer sentir incòmodes els parlants, que al seu torn opten per invisibilitzar-la en moltes interaccions socials, tot contribuint així de forma directa a la seva minorització.

Cap a una proposta d'intervenció

Aquesta recerca i els resultats obtinguts formaran part d'una proposta d'intervenció social. En aquests moments ens trobem coordinant la dramatúrgia i la producció d'un espectacle-debat teatral amb la companyia Frec a Frec (degana en la creació de teatre social i educatiu), amb qui mirarem de dur a diferents espais (ajuntaments, centres educatius, associacions, entitats socials i polítiques...) el debat sobre la necessitat de mantenir-se en l'ús social de la llengua com agent revitalitzador de primer ordre. La data prevista de l'estrena serà cap al novembre del 2022 i la seva explotació pública començarà el 2023. En una primera fase s'oferirà a les regidories de cultura i regidories socials de tots els ajuntaments de Catalunya. A més, està previst de tenir converses amb entitats com Òmnium Cultural, Plataforma per La Llengua i la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya per mirar d'arribar a acords o sinergies que duguin a una major exposició i difusió de l'obra i els seus continguts. A l'Annex, s'ha inclòs un primer document sobre aquesta proposta

6. Referències bibliogràfiques

Arciniega, J. D. D. U. (2013). La perspectiva comunitaria de la resiliència. *Psicologia política*, (47), 7-18.

Alkire, S. (2005). Subjective quantitative studies of human agency. *Social Indicators Research*, 74(1), 217-260.

Altell, G. (2018). L'empoderament com a estratègia de transformació política i social. *Revista de Treball Social. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya*, 212, 71-82.

Armstrong, F. (2019). *Minoritization and vulnerability: New foundations for a non-ideal theory of multiculturalism*. McGill University.

- Ballone, F. (2018). *Els usos lingüístics a l'Alguer, 2015*. Biblioteca tècnica de política lingüística. Generalitat de Catalunya.
- Barañano, A. (Ed.). (2007). *Diccionario de relaciones interculturales: diversidad y globalización*. Editorial Complutense.
- Belmar, G., & Pinho, S. (2020). Multilinguismo receptivo: um aliado das línguas minorizadas: o que é que o mirandês pode aprender da experiência frísia?. *Etudes romanes de Brno*. Vol.41(1), 141-157
- Belmar, G., & Pinho, S. (2020b). 'Kinsto it Frysk ferstean?': Intelligibility of West Frisian for Dutch native speakers. *Dutch Journal of Applied Linguistics*, 9(1-2), 109-131.
- Belmar, G.. (2021). Linguistic Assertiveness to Contest Minorization: Observations from Small Interventions to Boost the Use of Frisian in Fryslân. *Us Wurk*, 70(3-4), 97-117.
- Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6), 697-712.
- Boix-Fuster, E. (1993). *Triar no és traïr. Llengua i identitat entre els joves de Barcelona*. Edicions. 62.
- Bourhis, R.Y. (2001). *Acculturation, language maintenance and language loss*. A: J. Klatter-Falmer and P. van Avermaet (Eds.) *Language Maintenance and Language Loss*. Tilburg University Press, 5-37
- Bucholtz, M. & Hall, K. (2004) 'Language and Identity', a A. Duranti (ed.) *A Companion to Linguistic Anthropology*, pp. 369–94. Blackwell
- Cabassa, L. J. (2003). Measuring acculturation: Where we are and where we need to go. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 25(2), 127-146.

- Canclini, N. G. (1999). De la identitat a la interculturalitat: l'antropologia en la globalització. *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 15, 36-45.
- Ros, N. C., & Torres, G. A. (2013). Transmissió, pèrdua i recuperació de la llengua catalana a la Catalunya del Nord: Anàlisi d'alguns testimonis orals. *Ianua. Revista Philologica Romanica*, (13), 115-132.
- Clua, M., Sánchez Garcia, J. (2014). Més enllà de la identitat: noves conceptualitzacions per a vells problemes? *Quaderns-e de l'Institut Català d'Antropologia*, (19 (2)), 1-9.
- Clua i Fainé, M. (2017). Language, national identity and school: The role of the Catalan-language immersion program in contemporary Catalan nationalism. A K. Kantasalmi, & G. Holm (Eds.), *The state, schooling and identity. Diversifying education in Europe* (pp. 41–59). Palgrave Macmillan.
- Covarrubias, A. (2018). Poder, normas sociales y desigualdad de las mujeres en el hogar. *Nóesis. Revista de Ciencias Sociales y Humanidades*, 27(53), 140-158.
- Delgado, M. (2008). La identidad en acción. La cultura como factor discursivo de exclusión y de lucha. *Eikasía: Revista de Filosofía*, 3(17), 262.
- Dreze, J., & Sen, A. (2002). *India: Development and participation*. Oxford University Press.
- Duranti, A. (2004) 'Agency in Language', a A. Duranti (ed.) *A Companion to Linguistic Anthropology*. Blackwell. 451-473
- Furest, G. (2021). *Decàleg irreverent per la defensa del català*. Ed. Núvol.
- Garner, E. (2012). *Assertiveness: Re-claim your assertive birthright*. BookBoon.

Gifreu i Pinsach, J. Perspectives del català als mitjans de comunicació. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, (8), 137-139.

Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks, edited and translated by Q. Hoare and G. Nowell Smith*. Lawrence & Wishar.

Huertas, A. (2007). *L'escola i la formació de la identitat europea en els adolescents. Tecnologia, Influències socialitzadores i convergència de múltiples identitats* (Tesi doctoral inèdita, Universitat Rovira i Virgili. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/tesis?codigo=8254>). [Consulta: juliol 2020]

Joan, B. (2019). Discursos de la minorització. Patologies de la minorització. *Llengua nacional: publicació de l'Associació Llengua Nacional*, 106, 8-11.

Kabeer, N. (1999). Resources, agency, achievements: Reflections on the measurement of women's empowerment. *Development and change*, 30(3), 435-464.

Kagitcibasi, C. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of cross-cultural psychology*, 36(4), 403-422.

Kar, S. B., Pascual, C. A., & Chickering, K. L. (1999). Empowerment of women for health promotion: a meta-analysis. *Social Science & Medicine*, 49(11), 1431-1460.

Laurie, T., & Khan, R. (2017). The concept of minority for the study of culture. *Continuum*, 31(1), 1-12.

Lange, A.J. & Jakubowski, P. (1976). *Responsible assertive behavior: Cognitive/behavioral procedures for trainers*. Champaign, IL: Research Press.

Larreula, E. (2002). *Dolor de llengua*. Edicions 3 i 4. València.

Leiva, E. (2015). Poder, agencia y empoderamiento. I Congreso Latinoamericano de Teoría Social. Instituto de Investigaciones Gino Germani. Facultad de Ciencias Sociales, Universidad de Buenos Aires.

(http://diferencias.com.ar/congreso/ICLTS2015/ponencias/Mesa%203/ICLT2015_Mesa03_Leiva.pdf) [consulta: juliol 2022]

Montserrat, E. (10/06/2020). No, a Catalunya no hi ha diglòssia. *Núvol*.

<https://www.nuvol.com/>

Montoya, B. (1995). La interrupció de la transmissió intergeneracional del català a la regió d'Alacant. Un estudi de cas. *Actes del Simposi de Demolingüística*, pp. 253-263.

Oriol-Bosch, A. (2012). Resiliencia. *Educación médica*, 15(2), 77-78.

Palau, C. (2012). Experiències per a l'extensió de l'ús del català en l'educació en el lleure. El Taller d'educació per la llengua. *Treballs de sociolingüística catalana*, 22, 137-145.

Pick, S., Sirkin, J., Ortega, I., Osorio, P., Martínez, R., Xocolotzin, U., & Givaudan, M. (2007). Escala para medir agencia personal y empoderamiento (ESAGE). *Revista Interamericana de Psicología/Interamerican Journal of Psychology*, 41(3), 295-304.

Redfield, R., Linton, R., & Herskovits, M. J. (1936). Memorandum for the study of acculturation. *American Anthropologist*, 38(1), 149-152.

Sanz, C. (1991). Diglòssia a Catalunya?: Teoria i realitat als anys seixanta i actualment. *Sintagma: Revista de Lingüística*, (3), 49-61.

Sen, A. (1999). Development as Freedom, Knopf.

Stolcke, V., i Oller, M. V., i Fainé, M. C., de la Rosa, A. C., Mauri, M. M., Lluís, J., ... & i Calonge, A. S. (2009). Identitats ambivalents: estudi comparatiu de sistemes de classificació social. *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 34, 165-168.

Suay, F., & Sanginés, G. (2012). *Sortir de l'armari lingüístic: una guia de conducta per a viure en català*. Angle Editorial.

Suay, F. (2019). “Com incidir sobre els usos lingüístics? Una perspectiva psicològica”, dins Vila, F. X., & Boix-Fuster, E. (2019). *La promoció de l'ús de la llengua des del sistema educatiu: realitats i possibilitats*, (Vol. 18). Edicions Universitat Barcelona., 23-36.

Suay, F. (7/2022). Hem mamat la submissió lingüística com la conducta normal. *Diari de la llengua*. <http://www.diaridelallengua.cat/>

Vidal, P. (2021). Nivell Ç: *Del català esporuguit al parlant empoderat*. Editorial Pòrtic.

Vila, D. (2007). El despertar dels parlants. *Llengua i ús: revista tècnica de política lingüística*. 39. 4-9.

Weinrich, U. (1996). *Llengües en contacte*. Edicions Bromera.

Wenger, E. (2001). *Comunidades de práctica. Aprendizaje, significado e identidad. Cognición y desarrollo humano*. Paidós.

7. Annex

Metodologies d'intervenció Urbana

Treball final

Projecte *Fidelingüe*

Alumne: David Berga (david.berga@estudiants.urv.cat)

Professora. Carmina Puig

Data límit lliurament: 10/01/2022

Contingut

INTRODUCCIÓ	
<i>Fidelingüe, una proposta de teatre social</i>	
1. METODOLOGIA	
1.2 Diagnòstic	
1.3 Programació	
1.4 Execució	
1.5 Avaluació final	

INTRODUCCIÓ

El present projecte s'inscriu en el context del meu TFM, que versa sobre el que es ve a anomenar *fidelitat lingüística*, una de les formes de l'assertivitat lingüística que, en oposició a la diglòssia (també anomenada *norma de convergència al castellà*) proposa el manteniment de la llengua subordinada/minoritzada en l'interacció social, és a dir, el no canviar de llengua (no auto-invisibilitzar-la) en les converses de forma consistent i sostinguda. Aquesta és una actitud que pot ser emprada com a eina individual i col·lectiva en la lluita contra el procés de substitució lingüística al fer-la necessària (encara que només sigui en forma passiva en una conversa que es dona en les dues llengües). Entenem que estimular aquesta actitud entre la gent catalanoparlant pot ser una peça clau en aquest precís moment sociolingüístic tant delicat.

Es potencial de treball és molt gran: hi ha una consciència creixent que la llengua catalana (i en especial el seu ús social) està en una situació molt crítica, però al mateix temps es dona la circumstància que, tot i que més del 90% dels ciutadans de Catalunya entenen el català, encara 8 de cada 10 catalanoparlants canvia automàticament de llengua en les converses a la mínima que interpreta que el seu interlocutor no és catalanoparlant. Fer créixer la consciència d'aquesta situació, i aconseguir incrementar el nombre de gent que abandoni la norma de convergència al castellà és l'objectiu principal d'aquest projecte.

Aquest és un treball i una recerca que giren al voltant del marc conceptual de l'*empoderament* i l'*agència* individuals i proposa l'acció personal com una contribució que pot ser immediata (també en el sentit de *no-mediada*) i deslligada/independent de processos polítics i campanyes institucionals i dels seus tempos.

Fidelingüe, una proposta de teatre social

El que proposem, és una campanya popular en base a un material artístic: la producció d'una peça de teatre social interactiu sobre la oposició entre la fidelitat lingüística i la diglòssia, realitzada per una companyia d'arts escèniques amb molts anys d'experiència i capdavantera en el sector del teatre social i educatiu a Catalunya: la cia. *Frec a Frec*. En aquest espectacle, que dividirem en diverses escenes curtes, plantejarem situacions que

estimulin la reflexió individual i col·lectiva al voltant d'aquesta temàtica en un format molt participatiu i amè que és adaptable a molts tipus d'espais i públics. Aquest espectacle tindrà la vocació de ser vist pel màxim de gent.

El nom de l'espectacle (*Fidelingüe*) és un adjectiu d'encuny propi i ve a omplir un buit acadèmic que hem detectat a l'hora de definir de forma curta i descontextualitzada aquelles persones que practiquen la fidelitat lingüística.

1. METODOLOGIA

Per aquesta intervenció ens proposem seguir un esquema simple que copren les 4 fases imprescindibles dins una metodologia bàsica d'intervenció, és a dir: diagnòstic, programació, execució i avaluació.

1.2 Diagnòstic

La situació crítica de la llengua catalana en aquests moments, ja no és només indiscutida dins l'àmbit acadèmic (sociolingüístic) sinò també comença a ser coneguda per la població en general (i per la catalanoparlant en particular). Sembla que després d'uns anys de no haver-se parlat molt del tema en l'arena social i política, el debat torna a agafar força. Aquesta renovada preocupació, més enllà de les percepcions socials, té el seu origen en les dades comparatives de dos estudis recents que gaudeixen de tot crèdit oficial i acadèmic: d'una banda tenim la darrera publicació de l'EULP (Enquesta d'Usos Lingüístics de la Població, a càrrec del la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya i l' Institut d'Estadística de Catalunya) apareguda el passat 2018 i d'una altra banda l'informecat (de la Plataforma Per la Llengua), publicat el 2020. Ambdós estudis obteten resultats similars i assenyalen que unes de les dades més rellevants i preocupants són les que fan referència al dramàtic descens l'ús social de la llengua els darrers anys. Aquest capteniment el podríem resumir, com apuntavem en la introducció, en aquest raonament:

Malgrat més del 90% de la població de Catalunya entén el català, només dos de cada deu catalanoparlants es manté en la seva llengua en totes aquelles converses

en les quals percep/interpreta que almenys un dels seus interlocutors no és catalanoparlant.

O dit d'una altra manera:

A Catalunya, vuit de cada deu catalanoparlants canvien de llengua en les seves interaccions socials, de forma innecessària.

Aquest procés d'autoinvisibilització entenem que s'afegeix a altres processos de monorització de la llengua i creiem que s'ha de poder adreçar per tal de contribuir a la revitalització del català. Així doncs, la nostra intervenció pretén posar un gra de sorra tot mirant de corregir la paradoxa que el coneixement de la llengua per capes amplíssimes de la societat no s'hagi reflectit en un augment de l'ús social, sinó tot el contrari: en una disminució. Entenem que aquest fenomen passa per una major conscienciació de la situació sociolingüística actual i que acabi conduint a un canvi d'hàbits sociolingüístic cap a l'assertivitat/fidelitat lingüística

1.2.1 Dificultats i potencialitats

El canvi d'hàbits en una situació de subalternitat lingüística és una aposta complicada: hi ha tot de factors que condueixen a l'imaginari del conflicte, de l'esforç afegit o d'una concepció d'educació lligada a la submissió. Tanmateix, hi ha alguns factors clau que poden fer mobilitzar aquesta consciència: d'una banda, la constatació que les dades de comprensió del català són altíssimes i consistents en el temps, d'altra banda la ja comentada renovada preocupació per les recents dades, i en tercer lloc una mobilització sociopolítica molt intensa arran dels recents fets sobre el procés d'autodeterminació

1.3 Programació

L'objectiu general, és, contribuir a la revitalització lingüística del català amb una campanya tipus *grass roots* (des de baix, des de la societat civil)

L'objectiu específic, és fer-ho a través de la producció i distribució d'una peça de teatre-debat social interactiva anomenat *Fidelingue* d'una hora de duració i dirigit principalment

al públic catalanoparlant (tot i que no necessàriament només a la gent que té el català com a llengua primera) dins el territori del principat de Catalunya. En aquest espectacle participatiu es donaràn les claus necessàries per al debat i la conscienciació de la situació i la necessitat de canviar d'hàbits sociolingüístics.

Les activitats lligades a aquest objectiu específic són una sèrie de funcions en diferents teatre i espais de Catalunya durant l'any 2023, i segons l'èxit, perllongar-ho en el temps.

1.4 Execució

Proposem un exemple a partir del moment en què hem acabat el procés de producció de l'espectacle i ja està disponible per la seva venda/distribució:

El mes d'octubre del 2022 es promou l'espectacle de forma telemàtica (correu electrònic) entre les regidories de cultura dels aproximadament 100 municipis que hi ha al principat de Catalunya.

Aconsegüim l'interès, entre d'altres, de l'ajuntament de Cambrils, que un cop accepta el cachet proposat (600 euros) proposa un dia, hora i llocs concret per a l'actuació: Fidelingües es realitzarà el 20 de febrer del 2023 al Teatre Municipal

1.5 Avaluació final

Avaluar els resultats que persegueixen objectius intangibles com la presa de consciència i el canvi d'actitud sociolingüística és una tasca aparentment impossible, ja que estem parlant de subjectivitats i de processos que demanen el seu temps de maduració intel·lectual. Tanmateix, si combinem una diversitat de criteris que apunten en la mateixa direcció, podem arribar a concloure si ens hem acostat o allunyat del nostre propòsit. En aquesta ocasió, els diferents criteris a combinar seran els següents:

Nombre de funcions contractades: l'estrena de l'obra està prevista per l'octubre del 2022, període a partir del qual ja s'hauria de disposar dels materials promocionals adequats (dossiers, video, fotografies, web...). Pels temes de programació de les entitats a les quals ens adreçarem (ajuntaments, centres cívics/culturals, centre educatiu, ateneus etc...) preveiem que la primera temporada efectiva serà la de l'any 2023. Per un espectacle d'aquestes característiques i per un primer any, amb l'experiència que tenim com a professionals de les arts escèniques entenem que unes 20 funcions ja es podrien començar a considerar una xifra satisfactòria

Nombre d'assistens: la naturalesa d'aquest tipus d'espectacle demana que no sigui programat davant d'audiències de més de 80 persones (per facilitar el debat en grups). En aquest sentit, arribar a la meitat de la nostra capacitat màxima ja serà considerat una bona xifra: 40 persones per funció.

Participació efectiva: aquest criteri fa un recompte de la quantitat de persones que s'hagin decidit a parlar, suggerir, criticar en veu alta en els espais de debat que hi haurà entre els diferents actes de la funció. Considerarem que la cosa ha anat bé si almenys un 15 % dels assistents s'han atrevit a parlar en un moment o altre.

D'aquesta manera, entendrem que, si durant la temporada 2023 hi ha hagut 20 funcions, a les quals han assistit una mitjana de 40 persones per funció (una exposició a 800 persones en total durant aquell any) i una participació efectiva de 6 persones per cada funció (120 en total de l'any), considerarem que haurem assolit els nostres objectius per aquell any i haurà estat, doncs, una avaluació positiva.

